

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ІНЖЕНЕРНА АКАДЕМІЯ**

**ІННОВАЦІЙНІ КОМУНІКАТИВНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ КУРАТОРА
АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ**

Методичні рекомендації

**Запоріжжя
2007**

**Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи/
Методичні рекомендації /Під редакцією Н.К. Желябіної – Запоріжжя: ЗДІА,
2007.– 67 с.**

Укладачі:

І.В. Марті, начальник організаційно-виховного відділу

Л.М.Барякіна, методист вищої категорії організаційно-виховного відділу

Н.В.Гришина, психолог організаційно-виховного відділу

Відповідальний за випуск:

Н.К.Желябіна, к.т.н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи

Зміст методичних рекомендацій спрямовано на методологічне та методичне забезпечення процесу впровадження гуманістичних особистісно-орієнтованих технологій виховного процесу в діяльність кураторів академічних груп.

Рекомендовано кураторам академічних груп.

Видавництво ЗДІА, 2007

ЗМІСТ

1. Організація виховної роботи в академії.....	4
1.1. Роль академії у вихованні майбутніх фахівців.....	4
1.2. Системний та структурний підхід в організації виховного процесу.....	5
1.3. Основні напрямки виховної роботи та засоби і форми їх реалізації.....	7
1.4. Роль куратора у виховному процесі.....	7
1.5. Критерії оцінки рівнів виховного процесу.....	11
2. Педагогічна культура куратора.....	12
2.1. Соціальна значущість куратора у виховному процесі.....	12
2.2. Структура компонентів діяльності куратора.....	15
2.3. Професіоналізм спілкування та його рівні.....	16
2.4. Професійна культура як складова педагогічної культури.....	20
3. Роль куратора в процесі виховання та гуманізації вищої освіти.....	24
3.1. Мета роботи куратора – самореалізація та становлення особистості студента.....	24
3.2. Основні завдання, функції куратора. Етапи взаємодії куратор-студент в освітньому процесі.....	27
3.3. Основні напрямки роботи куратора з особистісного росту майбутніх фахівців.....	29
3.4. Проблеми адаптації першокурсників до навчання у академії.....	31
4. Принципи та технології ефективної взаємодії кураторів зі студентами у освітньому процесі.....	33
4.1. Основні принципи гуманізації педагогічного процесу.....	33
4.2. Комунікативна основа взаємодії куратора зі студентами.....	42
4.3. Основні функції та рівні педагогічного спілкування куратор-студент.....	44
5. Методична робота куратора з оптимізації соціальної адаптації студентів першого курсу до навчання у академії.....	51
5.1. Адаптація студентів до навчального процесу та адаптаційні здібності.....	51
5.2. Тематичне планування кураторських годин.....	55
6. Список використаної літератури.....	65
7. Список рекомендованої літератури.....	66

1. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В АКАДЕМІЇ

1.1. Роль академії у вихованні майбутніх фахівців

Вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку інтелектуального генофонду нації, виховання духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів. Це може бути досягнуто через:

- виховання майбутніх спеціалістів авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культури;

- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури, шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, правоохоронної):

- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, академії;

- формування « Я » - концепції людини творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної само завершеності.

Процес становлення студента як фахівця складається з декількох етапів: усвідомлення соціальної ролі людини, сприйняття вимог майбутньої професії, усвідомленого пред'явлення цих вимог до себе, самовиховання необхідних якостей, моделюючих особистість студента, реалізації творчої діяльності. Ці етапи професійного становлення майбутнього спеціаліста складають основу професійно-педагогічного виховання у ВНЗ, процес якого включає в себе навчальну, наукову, позааудиторну та громадську роботу.

Велика увага має приділятися використанню виховного потенціалу навчальних предметів, які формують філософсько-світоглядну позицію, науковий досвід, пізнавальну активність і культуру розумової праці, навички самоврядування, соціальної активності і соціальної відповідальності, політичну

культуру студентів; розвивають почуття любові до Батьківщини і свого народу, правосвідомість; сприяють виробленню свідомого ставлення до праці, естетичної культури і фізичного вдосконалення.

1.2. Системний та структурний підхід в організації виховного процесу

Цілісність цього досвіду забезпечує системний підхід в організації виховного процесу у вищих навчальних закладах.

В умовах розбудови української державності і подальшого розвитку незалежності України реальною методологічною основою виховання як соціального явища є ідеологія державотворення, зорієнтована на загальнолюдські та національно-культурні цінності.

При організації виховного процесу важливо пам'ятати про умови його результативності, а саме:

- формування морального обличчя особистості відбувається на основі діяльності людини і її спілкування із оточуючими;
- співвіднесення зовнішніх впливів з індивідуальними особливостями особистості;
- знання джерел і рушійних сил її самовизначення.

Академія має сформувати культуру самовизначення у кожного студента. Життєве самовизначення більш широке поняття, ніж тільки професійне і навіть громадянське. Воно характеризує людину як суб'єкта власного життя і власного щастя, яка самореалізує свої сили і здібності. Необхідно у майбутніх спеціалістів сформувати базову культуру. Базова культура є деякою цілісністю, що містить у собі оптимальну наявність властивостей, якостей, що дозволяють людині розвиватися в гармонії з суспільною культурою. Сьогодні варто звертати увагу на формування у майбутніх спеціалістів таких якостей, як: професійна гідність, вірність обов'язкам, діловитість, уміння вести дискусію, відповідальність.

Структурними елементами процесу виховання є: мета, зміст, форми, методи і засоби виховання, його результат. Компонентами процесу виховання

є: свідомість особистості студента, її емоційно-чуттєва сфера, звички поведінки.

Постановка цілей в афективній (емоційно-ціннісній) сфері включає цілі формування емоційно-особистісного ставлення до явищ навколишнього світу на рівні:

- сприймання (моральних норм суспільства);
- інтересу (сформованості інтересу до моральних норм суспільства);
- готовності (реагувати певним чином на події, вчинки людей);
- засвоєння ціннісних орієнтацій;
- активного їх вияву.

Створення чіткої постановки цілей у виховній роботі дає можливість професорсько-викладацькому складу концентрувати зусилля на головних завданнях, забезпечувати ясність і гласність спільної роботи викладачів і студентів, створювати еталони результатів роботи.

Виховний процес у вищому навчальному закладі реалізує принципи виховання, що визначені Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти і склалися історично (єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність і творча ініціатива студентської молоді; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; цілеспрямованість; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; етнізація; комплексний підхід; опора на позитивне).

Основні напрями виховання реалізуються в академії в процесі навчання та позааудиторної діяльності студента.

Позааудиторна виховна робота проводиться на основі студентського самоврядування, активності і самостійності студентів за умови керівної ролі студентського активу і педагогічної допомоги викладачів. Позааудиторна робота стимулює формування особистості майбутнього фахівця у контексті професіоналізації всіх виховних впливів на студентів.

1.3. Основні напрямки виховної роботи та засоби і форми їх реалізації

Основними напрямками виховної роботи у вищому навчальному закладі є: формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійно - педагогічне виховання.

Основними засобами і формами реалізації цих напрямів роботи у вищих навчальних закладах є: диспути, вечори, читацькі конференції, бесіди, свята, лекції, зустрічі та інше.

Історично склалося, що реалізація виховної роботи у студентських групах здійснюється через інститут кураторів. Це управлінська ланка, яка взаємодіє з іншими у системі позааудиторної виховної роботи і забезпечує її організацію на рівні студентської академічної групи. Результатом діяльності куратора є набуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

1.4. Роль куратора у виховному процесі

Куратор призначається адміністрацією академії на підставі подання декана факультету для роботи з академічними групами I-IV курсів. На посаду куратора академічної групи призначається досвідчений педагог. Враховується також профіль підготовки фахівців та специфіка діяльності факультету. Строк перебування на посаді куратора - один навчальний рік (згідно з наказом ректора). Термін дії наказу щодо призначення на посаду може щорічно продовжуватись. Обов'язковими умовами призначення на посаду є: стаж викладацької роботи у вищому закладі освіти (не менше ніж два роки, з них у академії - не менше одного року); обов'язкове викладання одного з лекційних курсів чи проведення семінарсько-практичних занять в академічній групі. Куратор, як правило, працює із конкретною академічною групою протягом трьох-п'яти років. Діяльність куратора академічної групи здійснюється на підставі Статуту академії. Зміст його діяльності визначається такими

основними документами: Законом України "Про освіту", Державною національною програмою "Освіта. Україна ХХІ сторіччя", "Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти", "Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті", відповідними інструктивно-методичними документами Міністерства освіти і науки України, а також положеннями, розробленими структурними ланками академії. Згідно зі своїм соціальним статусом та функціональними обов'язками куратор академічної групи у своїй діяльності реалізує конкретні виховні функції.

Результати діяльності куратора обговорюються систематично на засіданні кафедр, радах факультетів, ректоратів та вченій раді згідно з планом роботи академії.

Документація, яку веде куратор, визначається відповідно до основних нормативних документів щодо організації навчально-виховної роботи у вищих закладах освіти. Діяльність куратора академічної групи здійснюється на підставі плану виховної роботи, розробленого на навчальний семестр, рік, згідно з перспективним та річним плануванням академії за формою, затвердженою вченою радою. Адміністративно куратор академічної групи підпорядкований заступнику декана з виховної роботи факультету та погоджує свою діяльність з деканом та завідуючими кафедрами.

Організаційно-методична допомога кураторам надається організаційно-виховним відділом академії згідно з їх посадовими обов'язками та рівнем професійної компетентності. Методична підготовка куратора забезпечується різноманітними формами методичної роботи.

Функції куратора академічної групи: **аналітична, організаторська, комунікативна та соціальна.**

Аналітична функція передбачає планування та організацію виховної роботи студентською групою на підставі урахування куратором: міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя (останнє досліджується

куратором спільно з профоргами груп), стану здоров'я , результатів навчання тощо.

Комунікативна функція забезпечує уміння взаємодіяти зі студентами, пояснювати та аргументувати свою точку зору, не просто „перекричати” всю групу, а саме уміння та здібності повести за собою, захопити ідеєю.

Організаторська функція забезпечує надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, радам тощо.

Функція **соціалізації** реалізується у гуманістично-орієнтованій взаємодії "педагог — студент". Куратор академічної групи допомагає вихованцю в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовно повноцінного буття. Він бере на себе місію старшого колеги в оволодінні студентом позитивними соціальними ролями, використовуючи позааудиторну виховну роботу як "ситуації соціального досвіду поведінки". Але і сам куратор виступає суб'єктом соціалізації, тому що теж приймає та переробляє соціальний досвід, носієм якого є студентство. Отже, педагогічним засобом соціалізації є множинність стосунків, які виникають не тільки у навчальному процесі, а й в організації виховної позааудиторної роботи . Керівник академічної групи спільно з активом групи складає проект плану виховної роботи на навчальний рік, який затверджується на зборах академічної групи; стежить за виконанням плану, в процесі якого аналізує ефективність виховної роботи, розвиток творчої ініціативи студентів, самоврядування; веде індивідуальну роботу зі студентами; виявляє нахили і здібності студентів і сприяє їх участі в роботі наукових гуртків, творчих студій, культурних товариств, клубів за інтересами, спортивних секцій, в художній самодіяльності; тримає в полі зору успішність студентів, встановлює контакти з відповідними кафедрами з метою створення належних умов для навчання, надання їм необхідної допомоги, здійснення заходів для роботи з обдарованими студентами; висловлює свої рекомендації академічній групі щодо проведення виховних годин, присутній на них, сприяє залученню студентів до факультетських та загально-академічних заходів; піклується про житлово-

побутові умови студентів, про їх культурний відпочинок, бере участь у розподілі місць у гуртожитку, періодично відвідує його; вносить пропозиції щодо відзначення і заохочення кращих студентів, бере участь у складанні характеристик студентів академічної групи; несе відповідальність за свою роботу перед деканатом і кафедрою.

Планування значною мірою визначає результати та перспективність системи виховної роботи. Цілеспрямоване і чітке планування допомагає кураторам уникнути багатьох помилок та негативних явищ у студентській групі. Обґрунтований план дозволяє намітити загальні перспективи та конкретні шляхи розв'язання поставлених виховних завдань.

Основні вимоги до плану:

- цілеспрямованість плану, тобто зміст та форми виховної роботи, що плануються, передбачають реалізацію конкретних цілей та задач. Кожна справа має сприяти розв'язанню поставлених завдань. Залежно від мети кожна форма роботи має свою специфіку у її використанні;
- врахування потреб та інтересів, індивідуальних особливостей кожного студента;
- співтворчість педагогів та студентів в організації виховної роботи;
- зв'язок з життям суспільства, майбутньою професійною діяльністю студентів;
- комплексний характер планів;
- цілісний підхід до процесу планування;
- наступність змісту та форм виховної роботи;
- конкретність, доцільність плану, обґрунтованість виховної роботи, врахування особливостей студентського колективу, рівня його розвитку, традицій, що склалися;
- розумна насиченість плану.

Серед основних форм виховної роботи кураторів є: виховні години один раз на два тижні, які включаються до розкладу академічних занять, а викладачеві до індивідуального плану роботи: бесіди, кругли столи, дискусійні

клуби, інші заходи виховного впливу в студентських аудиторіях і гуртожитках (із залученням фахівців різного профілю); культпоходи історичними місцями рідного краю, до музеїв, картинних галерей, на виставки, до театрів; колективний перегляд кінофільмів та вистав з їх наступним обговоренням; індивідуальна виховна робота зі студентами з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Кураторам академічних та керівникам творчих груп належить ініціатива у виборі форм, методів, прийомів, засобів та напрямів виховної роботи; їх роботу на факультетах координують деканати, а кафедри забезпечують проведення конкретних заходів виховного впливу.

1.5. Критерії оцінки рівнів ефективності виховного процесу

Критеріями ефективності управління системою виховної роботи на рівні куратора академічної групи є:

- рівень вихованості майбутніх спеціалістів;
- активність, згуртованість групи, суспільно-корисний характер діяльності групи;
- стабільний режим роботи академічної групи, відсутність серйозних випадків порушень трудової та навчальної дисципліни студентами;
- позитивна мотивація навчально-виховної діяльності студентів, що виявляється у навчально-пізнавальній, науково-дослідній, інших видах діяльності;
- мікроклімат у групі, що сприяє самореалізації особистості кожного студента;
- різноманітність форм виховної позааудиторної роботи, що сприяє самореалізації особистості кожного студента;
- діяльність студентського самоврядування у групі;
- участь групи у загальноакадемічних заходах;
- сприятливі умови проходження адаптаційного періоду студентами 1-го курсу;
- оволодіння студентами досвідом соціальної поведінки.

Результатом виховної діяльності куратора має бути достатній рівень вихованості студентів. Під вихованістю у педагогічному розумінні мають на увазі комплексну властивість особистості, яка характеризується наявністю і рівнем сформованості у неї суспільно значущих якостей, що відображають мету виховання.

2. ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА КУРАТОРА

2.1. Соціальна значущість куратора у виховному процесі

Організація виховної роботи у вищому навчальному закладі віддзеркалює новітні технології виховання студентства, роль та функції куратора академічної групи в управлінні системою позааудиторною виховною роботою, що вміщує аналіз і прогнозування, планування та організацію, контроль і координацію, оцінку та корегування. Ефективність управління системою позааудиторної виховної роботи забезпечується шляхом використання різнопланових організаційних форм, розвитку самодіяльності студентів та методичної допомоги викладацького складу освітнього закладу. Проблема організації виховної роботи зі студентами є однією з найактуальніших у педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів освіти. Саме у процесі виховання студентів має бути реалізована мета та основні принципи національного виховання, що передбачає, з одного боку, поглиблений аналіз соціально-психологічної природи виховання як особистісно-комунікативного, особистісно-орієнтованого процесу, з іншого - розглядає організацію виховної роботи зі студентами крізь призму історично зумовлених соціальних функцій вищої школи та її цільового призначення.

Професія викладача вищого навчального закладу - одна із найбільш творчих і складних професій, в яких поєднано науку і мистецтво. Ця професія споріднена з працею письменника (творчість у підготовці матеріалу), режисера і постановника (створення замислу і його реалізація), актора (в педагогічній

діяльності інструментом є особистість викладача), педагога, психолога та науковця.

Діяльність куратора вищої школи має високу соціальну значущість і займає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості і духовної культури українського суспільства. Професійна педагогічна діяльність викладача може розглядатися як цілісна динамічна система. Модель педагогічної діяльності містить п'ять структурних елементів: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Ці компоненти складають систему, бо ні один з них не може бути замінений іншим або їх сукупністю. Всі вони знаходяться у прямій та зворотній взаємозалежності.

Отже, праця куратора вищого навчального закладу являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів. Вона є двобічною - спеціальною та соціально-виховною, найважливішими передумовами ефективності педагогічної праці. Обидві вказані передумови потрібно розглядати у органічній єдності. Спеціальна характеристика роботи куратора відображає зв'язок із суспільним розподілом праці. Соціально-виховний аспект викладацької праці пов'язаний з ідеологічними принципами суспільства. Професійна діяльність має свою специфіку, яка полягає, головним чином, у наступному:

1. У сукупності певних фізичних та інтелектуальних сил і здібностей куратора, завдяки яким він успішно здійснює доцільну діяльність щодо виховання і навчання студента. Серед них найважливішими є організаторські здібності.

2. У своєрідності об'єкта педагогічної праці, який одночасно стає суб'єктом цієї діяльності. Активність студентів як суб'єктів педагогічної праці багато в чому визначається рівнем їх організаційних знань та вмінь.

3. У своєрідності засобів роботи куратора, значна частина яких - духовні.

4. У специфіці взаємозв'язку між трьома підсистемами (сукупність інтелектуальних і фізичних сил педагога, сукупність певних даних об'єкта праці і сукупність засобів та структури діяльності).

Таким чином, робота куратора вищого навчального закладу - це висококваліфікована розумова праця щодо підготовки й виховання кадрів спеціалістів вищої кваліфікації з усіх галузей господарської діяльності, інтелектуальної еліти суспільства, української інтелігенції. В ній органічно поєднані знання та ерудиція вченого і мистецтво педагога, висока культура та інтелектуальна, моральна зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття відповідальності.

Куратор вищого навчального закладу виконує такі функції:

- організаторську (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок);
- інформаційну (носій найновішої інформації);
- трансформаційну (перетворення суспільно значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання);
- орієнтовно-регулятивну (структура знань педагога визначає структуру знань студента);
- мобілізуючу (переведення об'єкта виховання у суб'єкт, самовиховання, саморуху, самоутвердження).

Конкретний зміст роботи, права та обов'язки куратора академії визначає „Положення про інститут кураторів у системі кредитно-модульної організації навчального процесу ЗДІА” від 26.11.2006р.

Діяльність викладача вищого навчального закладу - це особливий різновид творчої інтелектуальної праці. Творчість куратора полягає, насамперед, у доборі методів і розробці технологій реалізації мети і завдань, поставлених державою перед вищою школою: забезпечення ефективності виховного процесу; навчити студентів самостійно отримувати максимальну інформацію за короткий час і розвитку творчого мислення; озброєння уміннями наукового дослідження; виховання різнобічної, досвідченої і культурної людини.

2.2. Структура компонентів діяльності куратора

Структура діяльності куратора - це взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних задач. У ній виділяється *конструктивний, організаторський, комунікативний і гностичний функціональні* компоненти діяльності куратора.

1. Гностичний компонент є своєрідним стрижнем усіх вищеназваних компонентів. Він включає в себе вивчення:

- 1) змісту і способів впливу на студентів;
- 2) вікових та індивідуальних особливостей студентів;
- 3) особливостей навчально-виховного процесу і результатів власної діяльності, її переваг і недоліків.

2. Конструктивний компонент включає в себе:

- 1) добір і композицію змісту інформації, яка стає надбанням студентів;
- 2) проектування діяльності студентів, в якій необхідна інформація може бути засвоєна;
- 3) проектування власної майбутньої діяльності і поведінки, якими вони мають бути в процесі взаємодії зі студентами.

3. Комунікативний компонент вміщує:

- 1) встановлення педагогічно доцільних стосунків з тими, на кого спрямований вплив (на основі визнання моральної, інтелектуальної і політичної зверхності в ролі керівника і організатора - "взаємини по горизонталі");
- 2) установка правильних взаємин з тими, хто виступає в ролі керівників даної системи {дисциплінованість, принциповість, творчість - "взаємини по вертикалі"} і партнерів по діяльності;
- 3) співвіднесення своєї діяльності з державним завданням, що ставиться до керівника як громадянина своєї держави.

Педагогічна майстерність - це комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, її

складовими є гуманістичне спрямування, теоретичні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

У державній національній програмі "Освіта" в галузі вищої освіти передбачається - як стратегічне завдання - підготовка фахівців високого культурного і професійного рівня.

Професіоналізм спілкування та його рівні

Нова концепція освіти і виховання у вищій школі вимагає удосконалення педагогічної діяльності викладачів вищого навчального закладу і досягнення ними професіоналізму.

Професіоналізм спілкування - це готовність і вміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами. Йдеться про те, що виховують студентів не тільки знання, але й сама особистість викладача. Куратор повинен розуміти, пам'ятати, що ефективність спільної діяльності педагога і студента в будь-яких формах залежить від взаєморозуміння між ними. А зрозуміти внутрішній світ іншої людини - це значить зуміти поставити себе на місце іншої людини і бачити оточення немовби очима іншого. Проте взаєморозуміння - це не просто моє розуміння іншого, але й знання того, що інший розуміє мене. І ось що важливо: коли ми говоримо про взаєморозуміння, то передбачаємо, що партнери по спільній діяльності не просто відображають один одного, але й взаємно поділяють точку зору. Іншими словами, взаєморозуміння передбачає єдність вихідних цілей учасників спільної діяльності.

Професійно-педагогічне спілкування - це система прийомів органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організація і корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості вихованця. Педагогічне спілкування - особливий вид творчості.

У професійному спілкуванні викладача можна виділити два взаємопов'язаних компоненти:

1. По-перше, це загальні принципи (основа) спілкування, що закладаються самим характером суспільного ладу, наслідуванням цінностей минулого, в яких реалізується педагогічна діяльність педагога, єдина мета і задачі навчання і виховання.

2. По-друге, його індивідуальні принципи (основа) спілкування, громадянська позиція, стиль спілкування – сукупність конкретних прийомів і засобів, які викладач доцільно, залежно від конкретних умов і можливостей навчання і виховання реалізує у своїй діяльності на основі власних знань, професійного досвіду, здібностей і умінь.

Педагогічно грамотне спілкування знімає у вихованців негативну емоційну напругу (страх, невпевненість); воно має викликати радість, бажання спільної діяльності. Оптимальне педагогічне спілкування - це спілкування, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації студента, творчого характеру діяльності, для формування його особистості, забезпечує сприятливий психологічний клімат, попереджує створення психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використовувати у навчальному процесі особистісні та професійні якості викладача. Серед викладачів можна виділити притаманні їм рівні спілкування:

Примітивний - в основу ставлення до студента покладено примітивні правила і реакції поведінки - амбіції, самовдоволення, зловтіха. Викладач демонструє свою зверхність. Студент для викладача виступає засобом досягнення мети.

Маніпулятивний - взаємини зі студентом будуються на грі, суть якої полягає у бажанні будь-що виграти, використовуючи різні прийоми, лестощі. Студент при цьому є об'єктом маніпуляції. Він заляканий, інфантильний.

Стандартизований - домінує формальна структура спілкування. Спостерігається слабка орієнтація на особистість; викладач дотримується стандартів етикету, але така поведінка є поверховою і, не зачіпаючи

особистісного рівня, реалізується на рівні масок. Студент, самостійний об'єкт, відчуває байдужість викладача поза "маскою", і фактично залишається об'єктом маніпуляцій.

Діловий - орієнтуючись на справу, викладач бере до уваги особистісні характеристики студента лише в контексті ефективності діяльності. Викладач дотримується стандартів етикету, визнає за студентом право на самостійність. Студент для викладача є значущим залежно від внеску у спільну діяльність. В особистісному житті студент залишається самостійним.

Особистісний - спілкування базується на глибокій зацікавленості до студента, визнанні самостійності його особистості. Викладач поважає студентів, вся його діяльність спрямована на розвиток їхньої духовності, особистісне спілкування стає спілкуванням духовним. Студент довіряє викладачеві, викладач є авторитетом і найкращим посередником між ним і знаннями про навколишній світ, людей, себе.

Набуття викладачем особистісного рівня спілкування є необхідною умовою високої культури взаємодії педагога і студента. Такий рівень потребує від викладача великої самовіддачі і притаманне лише тим педагогам, для яких їх професія є покликанням.

Обов'язковою нормою професійної поведінки викладача є дотримання **педагогічної етики**, прагнення формувати людські стосунки зі студентами і між ними. В основі моральної норми професійної поведінки викладача має бути повага до особистості студента і, водночас, максимальна вимогливість до нього. Професіоналізм спілкування передбачає його позитивну позицію стосовно студента. Відомо, що підвищення ефективності якості праці у всіх сферах виробництва залежить від мікроклімату в колективах, від настрою кожної людини. У сфері спілкування куратора зі студентами важливу роль відіграє психологічно активний стан або педагогічний оптимізм. Мажор куратора залежить від індивідуальних особливостей особистості, отже, набуває у кожному випадку своїх особистісних форм вираження. Ідея, однак, залишається незмінною: постійна бадьорість, готовність до дії, веселий добрий настрій.

Безумовно, нормою професійної поведінки куратора є *педагогічний такт*. Це форма реалізації педагогічної моралі в діяльності педагога, в якій співпадають думка і дія. Такт - завжди творчість, завжди пошук і в чомусь неповторний вчинок; такт - це вміння орієнтуватися у будь-яких непередбачених ситуаціях. Педагогічний такт - це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, вміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу; почуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення; вміння керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційна урівноваженість, у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента; критичності і самокритичності в оцінці своєї праці та своїх вихованців, у нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи; повазі в студентах особистості, розвитку їх людської гідності. Педагогічний такт реалізується через мову. Педагогічна діяльність - це ланцюг ситуацій і задач, у розв'язанні яких можна простежити таку послідовність: педагогічна задача - комунікативна задача - мовна задача. Слово - це основний інструмент педагогічної діяльності.

У професійній діяльності мова виконує наступні функції: забезпечення повноцінної презентації (передачі) знань, забезпечення ефективної навчальної діяльності; забезпечення продуктивних взаємин між викладачем і студентом.

Перед викладачем вищого навчального закладу лежить нелегке завдання розвивати любов і повагу до рідної мови, формування вміння і навички правильного мовлення студентів і найкращим засобом у досягненні цього завдання є власний приклад. Викладач, незалежно від того, якого предмету він навчає студентів, має володіти усіма тонкощами мовленнєвої культури. Поняттям культури мовлення прийнято окреслювати передусім дотримання кожним мовцем правильної літературної вимови, правопису, лексичних і граматичних норм, усталеного в літературній мові наголошення слів. Мова є одним з елементів педагогічної техніки. Поняття „*педагогічна техніка*” містить дві групи складових. Перша група пов'язана з вмінням педагога

керувати своєю поведінкою - технікою володіння своїм організмом, друга - з умінням впливати на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням. Складові першої та другої груп педагогічної техніки допомагають відобразити власну особистість викладача, рівень його педагогічної культури. Її засобами є здатність до перевтілення (артистизм, голос, міміка, пантоміміка, культура мовлення). У структурі професіоналізму педагогічного спілкування важливе місце займає також зовнішня естетична виразність.

Професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення забезпечують розвиток цілісної системи - професіоналізму діяльності педагога. В педагогічній діяльності ці структурні елементи взаємопов'язані і взаємозумовлені. Відсутність одного з них у діяльності викладача вищого навчального закладу свідчить про несформованість педагогічного професіоналізму.

Професійна культура як складова педагогічної культури

Глибокі соціальні й економічні зрушення, що відбуваються на межі третього тисячоліття в Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Лише компетентна, самостійна і відповідальна, з чіткими громадянськими позиціями індивідуальність, тобто вихована людина здатна до оновлення суспільства, забезпечення державності України, розвитку її економіки та культури.

Термін "гуманізм" у філософському розумінні тлумачиться як визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, на гідне життя. У психологічному плані сутність гуманізму полягає в обумовленні моральними цінностями установці на інших, здатності до переживання за них, співчуття, співучасті і співпраці. У *педагогічному плані гуманізм* означає людяність, рису характеру, яка найповніше виявляється у любові та повазі до людей і передбачає високий рівень вимогливості. Основний принцип: чим більше поважаю, тим більше вимагаю, але вимогливість має бути

стабільною і доброзичливою. Принципи гуманізації, демократизації, індивідуалізації реалізуються в новому демократичному напрямі педагогіки - **педагогіки співробітництва** (в деяких наукових джерелах вона називається **педагогікою толерантності**). В основу педагогіки толерантності покладена нова парадигма виховання, сутність якої полягає у формуванні виховуючих суб'єкт-суб'єктних відносин, суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і вихованця. Основою виховання мають стати діяльність, спілкування, взаємини.

Педагогічно доцільні стосунки, взаємини складаються з тим педагогом, для якого основними цінностями є: вихованці і їх доля та інтереси; наука, яку він представляє, її методи, відкриття; професія, яку він обрав. Педагогічні кадри нової генерації покликані поєднувати високий професіоналізм із усвідомленням сучасних потреб.

У формуванні особистості педагога є два головних аспекти - професійний і культурний. Вищий навчальний заклад покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість, індивідуальність. **Культурний педагог** - це не вірець формально-етикетної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю із творчим і гуманним способом світобачення і світосприймання. Саме культура є підґрунтям формування особистості вчителя. Ще у Великій Хартії університетів у 1638 році в Сорбонні з метою їх об'єднання було проголошено: **вища школа є інститутом відтворення і передачі культури**. Отже, особливої актуальності саме сьогодні набуває теза **"Від людини освіченої - до людини культури"**, що означає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися спеціалісти, здатні вільно і широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що феномен "культура" багатозначний, відрізняється складністю та варіативністю. Не зважаючи на велику кількість визначень поняття "культура", можна виділити такі основні положення: сутність культури - гуманістична,

люди́нотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини; продуктом і одночасно творцем культури є людина; головним джерелом культури є діяльність людини; культура включає в себе способи і результати діяльності людини; культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, оскільки людина є її носієм і ретранслятором; культура - специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою. Отже, людина культури - це гуманна особистість. Гуманність - цариця моралі, в якій любов до людей передбачає милосердя, чуйність, доброту, симпатію, піклування, розуміння і їх захист. Людина культури - це духовно багата особистість, яка володіє творчими здібностями, віддана своїй справі, захоплена нею. Людина культури - творча особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, наділена розвинутим прагненням до творіння. Людина культури - це незалежна особистість, здатна до самовизначення у світі культури. Самостійність суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей в оточуючому середовищі, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки, здійснювати самостійний вибір змісту своєї життєдіяльності, стилю поведінки, способів розвитку. Духовна культура є епіцентром особистості. Духовність і духовна культура є підґрунтям професійної культури спеціаліста, яке знаходить своє відображення у професійній діяльності.

Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Отже, можна простежити такий ланцюжок: духовна - професійна - педагогічна культура. Виділення педагогічної культури, однієї з найважливіших складових суспільства, зумовлене специфікою педагогічної діяльності викладача, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. Культура педагога пройшла певні етапи свого розвитку

разом з розвитком культури суспільства. Вона, як феномен педагогічної практики, існувала завжди, але мала різне соціальне й професійне "забарвлення" залежно від впливу різних чинників: політики в сфері освіти; моральних відносин, що склалися в суспільстві; пануючої релігії; певного типу виховання, котрий був необхідний державі.

Встановлено, що педагогічна культура діалектичне пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх складовою і в той же час включає їх у себе.

У навчально-виховному процесі вищого навчального закладу головним засобом передачі культури, духовних цінностей є **неповторна індивідуальність викладача** як носія культури і суб'єкта міжособистісних стосунків з унікальною особистістю студента, яка постійно змінюється і збагачується. Оскільки об'єктом педагогічної діяльності є особистість, то вона будується за законами спілкування. Антуан де Сент Екзюпері називав спілкування найбільшою розкішшю на світі, але для педагога **спілкування - це професійний обов'язок**. Через педагогічну культуру викладача віддзеркалюються його професійні цілі, мотиви, знання, уміння, якості, здібності, ставлення, тобто педагогічна культура є феноменом вияву викладачем власного "Я" у професійно-педагогічній діяльності.

Складові педагогічної культури - науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка (культура зовнішнього вигляду, культура мови, культура спілкування, педагогічна етика, педагогічний такт), прагнення до самовдосконалення. Зрозуміло, що цією педагогічною культурою має володіти викладач вищого навчального закладу, бо, як ніхто не може дати іншому того, що немає сам, так не може розвивати, виховувати й навчати той, хто сам не розвинений, не вихований, не освічений.

3. РОЛЬ КУРАТОРА В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ ТА ГУМАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Мета роботи куратора – самореалізація та становлення особистості студента

Особлива роль у вирішенні завдань щодо гуманізації освітнього процесу ВНЗ належить кураторам академгруп. Саме куратори можуть стати ефективними посередниками між суб'єктами освітнього процесу ВНЗ. Застосовуючи в своїй роботі гуманістичні технології навчання і виховання, куратори можуть суттєво вплинути на формування єдиної корпоративної культури навчального закладу, забезпечити психологічні та організаційно-педагогічні умови для створення в академії комфортного гуманітарного середовища, як ключового компонента соціальної ситуації розвитку особистості сучасного спеціаліста. Поєднуючи в своїй роботі викладацькі і виховні функції, куратор має можливість реально здійснити цілісний освітній процес, створивши систему тих специфічних взаємокомунікацій, що являють собою соціальну ситуацію гармонійного професійно-особистісного розвитку майбутніх спеціалістів. Мета роботи куратора — створення зовнішніх умов і сприяння актуалізації внутрішніх резервів молодого людини для повноцінної творчої самореалізації як в професійній, так і в інших доступних сферах життєдіяльності.

СУБ'ЄКТНІСТЬ — це здатність людини усвідомлювати себе носієм знань, волі, відносин, робити усвідомлений вибір у системі соціальних відносин, усвідомлювати свої дії і життя.

Метою гуманістичного педагогічного процесу є становлення особистості, здатної до творчості самоактуалізації, особистості, що реалізовується як суб'єкт власних відносин і свідомої самодіяльності. Виходячи з психологічних закономірностей розвитку суб'єктності, можна сказати, що сутнісною критеріальною характеристикою особистісно-орієнтованої освіти є суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчально-виховного процесу. В актуалізаційній

суб'єкт-суб'єктній взаємодії з студентами, куратор виступає, перш за все, як помічник.

Основу педагогічної позиції педагога складає система особистісних настанов, які реалізуються в процесах міжособистісної взаємодії з студентами. Першу настанова описується термінами «щирість», «відвертість», «вірогідність», «конгруентне самовираження в спілкуванні» — вона передбачає відкритість педагога своїм власним думкам і переживанням, здатність вільно і відкрито виражати і транслювати їх оточуючим. Друга настанова — «безумовне позитивне прийняття», «довіра» — відображує принципову упевненість педагога в можливостях і здібностях студентів, прийняття їх цілісно, а не обумовлено. Третя настанова — «емпатичне розуміння» — це здатність педагога бачити внутрішній світ і поведінку кожного студента з його внутрішньої позиції, ніби його очима. Саме виходячи з цих настанов у відносинах з тими кого навчає, куратор може вибудувати таку навчально-виховну взаємодію при якій стає реальним і соціально бажаним вільний особистий вибір рішення (форми поведінки, ставлення, думки) студента.

Становленню «позитивних особистісних змін» покликаний допомагати куратор, і яке місце в освітньому процесі відводиться «вільному особистому вибору» молодій людині. В рамках традиційної педагогіки до позитивних особистісних характеристик виховуваного суб'єкта (студента) відноситься весь можливий спектр соціально-цінних рис і якостей. Відповідно, позитивні особистісні зміни характеризуються накопиченням таких рис, або збільшенням їх відповідності ідеалу, а також зменшенням вираженості або зникненням соціально несхвалюваних якостей. Дані уявлення обумовлюють певну логіку педагогічних дій: формувати позитивне і коректувати (а в абсолюті — викорінювати) негативне. Строга заданість педагогічного результату жорстко зумовлює характеристики педагогічного процесу і набір використовуваного арсеналу педагогічних засобів. Педагог є компетентним провідником соціально заданої «педагогічної політики» і, природно, вирішальною (домінуючою) фігурою навчально - виховного процесу.

В рамках сучасної гуманістичної педагогіки позитивні особистісні зміни відображують, перш за все, становлення здатності до відкритого прояву власної індивідуальності, розвиток уміння пізнавати і інтерпретувати мир самостійно, приймати і реалізовувати власні рішення. — того, що найточніше, на нашу думку, описується поняттями «суб'єктність», «здатність до творчості самоактуалізації». Істотним моментом гуманістичного погляду на процес позитивних особистісних змін є визнання «права на існування» негативних проявів і якостей особистості, «які розвиваюче протистоять позитивним». Саме в процесі особистого ціннісного вибору між позитивом і негативом, між знанням і незнанням, між власною і іншою думками у людини формуються навички суб'єктності, розвивається свободоздатність як внутрішня основа для усвідомленого студента, для розвитку особистості, здатної до творчості самоактуалізації. Найважливішим завданням куратора стає не домінантно-втручальне формування позитивних рис мислення, характеру і поведінки, а створення умов для ініціації і здійснення особистого ціннісного вибору. Навчальний процес виступає як суб'єкт-суб'єктна взаємодія, в якій педагог займає рівну, недомінантну, але активну і зацікавлену — діалогову позицію. Визначення змісту і місця педагогічної толерантності в гуманістичній педагогічній діяльності, обумовлює необхідність поєднати ідеї «ненав'язливої допомоги», свободи вибору, опосередкованого впливу і ідеї активної педагогічної дії, керівництва навчально-виховним процесом.

Виховання здійснюється через власний досвід студента, який цілком обумовлений середовищем, і роль куратора при цьому зводиться до організації і регулювання середовища.

Проблема свободи вибору для вищого навчального закладу стоїть гостро. На перший погляд, студенти відпочатку вільні в організації власної освітньої активності: вища освіта не є обов'язковою, ніхто не здіймає паніки щодо пропуску лекцій. Студент нібито сам собі господар. Але реально досить велика частка студентів, особливо першокурсників, не здатні до дійсно усвідомленого учіння, не в змозі протистояти конкуруючим (щодо навчання) впливам

оточення. Стихийне пристосування до соціальної позиції студента відбувається більше в режимі психологічного захисту, ніж в процесі творчого, позитивно актуального для особистості входження в нову стадію розвитку. Особистісна орієнтація професійної освіти потребує змін в методології і методиці професійної підготовки — в реалізації освітнього процесу як індивідуальної суб'єктної активності майбутніх спеціалістів. Мабуть, ситуація групової навчальної взаємодії є найбільш сприятливою з огляду на можливість мотивування і тренування «виборної» активності суб'єкта учіння. Чим більше альтернатив, тим більше можливість навчитися робити вибір.

Ми розглядаємо взаємодію куратора зі студентами як спосіб реалізації соціальної ситуації розвитку таких особистісних новоутворень як суб'єктність, здатність до усвідомленого учіння, як до творчості самоактуалізації. Соціальна ситуація розвитку розгортається в комунікативному (навчальному) процесі як система трансперсональних взаємодій і взаємостосунків, через які учасникам транслюються зовнішні вимоги до їх психіки. У змістовному полі взаємодій і взаємостосунків оформлюються і можливі способи відповіді на ці вимоги (вимоги соціальної ситуації розвитку).

3.2. Основні завдання, функції куратора. Етапи взаємодії куратор-студент в освітньому процесі

Виходячи зі сказаного, основними завданнями педагога-куратора у взаємодії є наступні:

- забезпечити сприйняття вимог соціальної ситуації розвитку (насамперед завдань освітнього процесу ВНЗ) як особисто актуальних для студентів-учасників взаємодії, тобто створити умови для інтеріорізації тих вимог;
- активізувати створення (прояви) в змістовному полі взаємодії різноманітних способів зворотного реагування на вимоги соціальної ситуації розвитку;
- зробити ці способи максимально доступними для сприйняття і

критичної оцінки учасниками взаємодії;

- підтримати спроби самостійного використання обраних способів реагування (рішення) на виклики зовнішнього (інститутського) середовища.

Можна виділити наступні етапи взаємодії в освітньому процесі:

1. Відкриття молоді людини до взаємодії. Основним завданням цього етапу є розвиток спонтанності, упевненості, позитивного самовідношення.
2. Взаємодія в просторі альтернативних дій і рішень («варіативна взаємодія»). Активність учасників на даному етапі взаємодії сприяє становленню навичок самостійної пізнавальної діяльності, критичного мислення і відповідальної поведінки.
3. Соціальна підтримка досвіду самостійної суб'єктної активності. Успішна реалізація цього етапу забезпечить усталення здатності до творчості самоактуалізації в різних ситуаціях життєдіяльності, становлення інтелектуальної і поведінкової автономності.

На етапі відкриття (підключення) студентів до взаємодії:

- Мотиваційно-актуалізаційна: створення умов для конкретизації (формулювання і критичного обміркування) особистих мотивів учіння, активізація пізнавальної діяльності в галузі майбутньої професії, актуалізація особистого досвіду і знань щодо майбутньої професійної самореалізації — об'єктивація «незнання», забезпечення позитивної актуальності освітньої (і самоосвітньої) діяльності.
- Психотерапевтична: зняття страхів, невпевненості, створення атмосфери психологічної і етичної безпеки перебуванні у вищому навчальному закладі, комунікування з різними суб'єктами освітньої діяльності ВНЗ.

На етапі варіативної взаємодії:

- Комунікативно-організаційна (організація і підтримка спільної пізнавальної діяльності, забезпечення конструктивного стилю спілкування, створення умов для проявів спонтанної пізнавальної активності кожного учасника академгрупи).

- Інформаційно-операційна (систематизація вихідної інформації, відбір і надання нової необхідної інформації щодо умов і прийомів ефективної самоосвітньої діяльності, усунення контекстно-термінологічних бар'єрів сприйняття навчальної інформації, навчання способам використання наявних ресурсів (досвіду і думок колег) для опанування нової інформації, стимуляція до пошуку і експозиція варіантів роботи з інформацією — представлення наявного знання як зразків рішення проблем, створення умов для індивідуальної і колективної рефлексії знайдених рішень.

На етапі соціальної підтримки:

- Організаційно-консультативна: створення умов для реалізації і критичної оцінки досвіду самостійних рішень і думок — активного експериментування з одержаними навичками.
- Піднесення: забезпечення переживання успіху від результатів освітньої діяльності; психологічна підтримка спроб творчості самоактуалізації в нових, або таких, що раніше мали фруструючий характер, ситуаціях життєдіяльності, стимуляція до формулювання нових індивідуальних цілей пізнавальної діяльності. Ефективна реалізація зазначених функцій в практиці особистісно-орієнтованої вищої освіти вимагає фундаментальної психологічної і педагогічної підготовки викладача ВНЗ, особливо куратора.

3.3. Основні напрямки роботи куратора з особистісного росту майбутніх фахівців

Створення у вищій школі гуманістичного освітнього середовища як забезпечення умов для усвідомленого особисто залученого учіння молодої людини вимагає перегляду ролі окремих учасників освітнього процесу в його реалізації.

Освітнє середовище ВНЗ — це внутрішня структура освітньої реальності, порядок, який формує ієрархію інформаційних потоків, систему комунікативних просторів та педагогічних відносин. Усередині середовища

освіти виділяють: інформаційне середовище, комунікативне середовище і дисциплінарне середовище.

Інформаційне середовище — то є система інформаційних потоків, в яких, власне, і здійснюється освітній процес. Інформаційні потоки відрізняються ступенем суб'єктивних зусиль з передачі та сприйняття певної інформації, ступенем контролю за якістю отриманої інформації, а також наявністю інформації, яка надходить до суб'єктів освітнього процесу поза їх бажанням та контролем.

Дисциплінарний простір освіти — це система, ієрархія порядків, що визначають службові і професійні відносини, відкритість, закритість підструктур освітнього процесу; правила, норми і ритуали організації освітніх циклів та регламентації відносин між основними суб'єктами освітнього процесу. Відповідальність за форми розповсюдження порядку та його виконання несуть усі суб'єкти освітнього процесу: викладачі, студенти, адміністрація ВНЗ.

Комунікативний простір (простір спілкування) — система ділових та міжособистісних комунікацій типу: «викладач-студент», «викладач-викладач», «студент-адміністратор», «студент-студент», «викладач-адміністратор». Комунікативний простір містить в собі взаємовідносини між трьома основними суб'єктами освітнього процесу: викладачами, студентами, адміністрацією.

Протягом навчання у ВНЗ, молода людина проходить через кілька етапів соціалізації. Визначальним серед них є етап адаптації до нової соціальної ситуації розвитку, тобто — перший курс (семестр). Від того, які механізми пристосування та життєдіяльності в нових умовах будуть обрані і закріплені особистістю, залежить стиль і результативність майбутньої професійної самореалізації людини. Тому зазначені вище завдання і напрямки роботи куратора доцільне конкретизувати розглядом основних психологічних проблем адаптації, що їх переживають першокурсники.

3.4. Проблеми адаптації першокурсників до навчання у академії

Перша — це подолання стресового стану, пов'язаного з пристосуванням до нових умов навчання. З цією проблемою до деканату та куратора звернулось 30% першокурсників.

Студенти скаржаться на те, що їм важко адаптуватись до умов навчання в ВНЗ: важко звикнути до викладу лекцій, вони не встигають законспектувати те, що говорить лектор.

Значні труднощі викликає підготовка до семінарських занять. Студенти часто не встигають опанувати літературу, яка подається для підготовки. Вони конспектують багато матеріалу, який є зайвим. Це відбувається тому, що весь текст статті чи розділу видається їм потрібним — через неповне розуміння суті питань, які подавались до семінару. Часто першокурснику важко відшукати потрібну літературу, або виділити ті книги, які є найбільш необхідними для підготовки. і, як наслідок, у студентів виникають панічно-тривожні стани, вони звинувачують себе у тому, що не можуть зрозуміти матеріал; з'являється внутрішнє незадоволення, страх відповіді, невпевненість у підготовці до заняття. Виникають надмірні переживання, які можуть супроводжуватись головним болем, безсонням та іншими психосоматичними симптомами.

Виникнення таких станів пов'язане з кризою переходу до нової соціальної ситуації розвитку, з особистою неготовністю частки студентів реалізувати себе у новому соціально-освітньому середовищі, з низькою фрустраційною толерантністю, з операційною неготовністю до самостійної освітньої діяльності. У перші місяці навчання студенти ще недостатньо оволоділи технікою скорочень, що заважає конспектувати лекції. Також на адаптацію впливають і деякі характерологічні особливості студентів, наприклад, ригідному, педантичному студенту важко одразу звикнути до швидкої мови лектора, до необхідності самостійного контекстного опанування термінології дисципліни, що вивчається, до вправного ігнорування певних відволікаючих факторів, які впливають на концентрацію, стійкість уваги, заважають зосередитись.

Крім зазначених факторів, причини виникнення невротичних переживань полягають у невідповідності, суперечності попередніх очікувань і реальної ситуації навчання. Через короткий проміжок часу студенти помічають, що не всі викладачі дотримуються однакового стилю викладання. У кожного існує свій підхід щодо проведення навчального процесу, роботи зі студентами, стилю спілкування. У деяких він принципово відрізняється від усталеного (це стосується не лише спілкування, а й проведення лекцій чи семінарських занять). Пам'ятаючи ще шкільні порядки і звичаї, студенти сподіваються на те, що викладач приділить увагу кожному індивідуально. Проте ці сподівання не виправдовуються, адже викладач не має змоги працювати з кожним студентом окремо. Принципово бажана соціальна ситуація самостійної активності для майже третини першокурсників набуває психотравматичного значення.

Друга проблема — подолання труднощів спілкування та взаємодії з одногрупниками, які виникають під час навчальної діяльності. Кількість студентів-першокурсників, що звернулася до куратора та деканату із комунікативними проблемами, складає 20 %. До цього контингенту належать сором'язливі, інтровертовані (замкнуті у собі), невпевнені юнаки та дівчата. Проблема особливо загострюється у випадку невдалої спроби встановити контакт з одногрупниками. Ситуація невдалого контакту особливо гостро переживається вразливими студентами сензитивними та психостенічними рисами характеру. Адже, для кожного є дуже важливим відчуття підтримки групи у перші дні перебування у ВНЗ, зустріти однодумців, приєднатись до тих, хто почувається впевнено у новій ситуації, стати єдиним цілим з усіма членами групи.

Як відомо, кожна студентська група, як і будь-яка інша, створює свої певні закони, правила, яких повинні дотримуватися всі її члени. Невідповідність цим правилам і канонам веде до зневаги, ігнорування колективом такого члена групи. Дуже гострою в контексті професійно-особистісного становлення проблема стає тоді, коли група обирає за еталонний стиль навчання із середньою (або низькою) успішністю, не прагне підвищити успішність і

регулярно відвідувати заняття. Студентам, які не є конформними, які не мають бажання дотримуватися думок та вимог інших, досить важко звикнути до перебування у такій групі. Деякі першокурсники бояться виявляти активність на заняттях через побоювання виділитися з колективу, їх лякає невдоволення, яке проявляють деякі члени групи. Це — перешіптування за спиною, висловлення невдоволення на адресу такого першокурсника. У деяких випадках таке ставлення спричиняє виникнення латентного конфлікту, який стосується взаємовідносин у групі. Така ситуація ставить юнака чи дівчину перед вибором: бути й надалі активним і відчувати невдоволення групи, чи стати таким як більшість, тобто прийняти «правила гри» інших. Ці обставини можуть викликати внутрішній конфлікт особистості, адже перед нею постає важка проблема вибору. Відсутність навичок впевненої поведінки підсилює конфліктну ситуацію.

Студенти-першокурсники, які не змогли встановити контакт з групою, почувають себе відторгнутими, обмеженими в життєдіяльності колективу, їм не вистачає дружньої підтримки, у них виникає відчуття самотності і відчуженості.

Досить часто причиною виникнення такої проблеми є те, що людина не може одразу отримати той статус у групі, який був у шкільному класі чи попередньому колективі, її прагнення отримати.

4. ПРИНЦИПИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРАТОРІВ ЗІ СТУДЕНТАМИ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

ПРИНЦИП (лат. *princĭpĭum* - основа, початок) –

- 1) основне, вихідне положення якої-небудь теорії, учення і т.д.; керівна ідея, основне правило діяльності;
- 2) внутрішнє переконання, погляд на речі, які визначають норму поведінки. Це місток, який веде від теорії до практики, визначає інструментальне, технологічне втілення теорії особистісно-орієнтованої освіти в реальному педагогічному процесі.

1. ПРИНЦИП СПИРАННЯ НА ВНУТРІШНІ ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ

Цей принцип відображує впевненість куратора в можливостях молодої людини самостійно і ефективно вирішувати власні проблеми, вибудовувати свою поведінку згідно з позитивними асертивними моделями самореалізації, впевненість в наявності таких ресурсів, навіть якщо вони не актуалізовані в існуючих буденних взаємостосунках і діях. У кожної людини є власний унікальний ансамбль особистих ресурсів, це — навички, здібності, таланти, інтереси, досвід, певні риси характеру. Але, ці ресурси можуть бути не ідентифіковані особою як ресурси і, відповідно, не задіяні для вирішення проблем, які постійно виникають. Принцип спирання на ресурси партнера з взаємодії передбачає: цілеспрямований пошук тих ресурсів, кваліфіковану допомогу клієнтові в їх усвідомленні та формуванні навичок їх використання в проблемних (і в будь-яких, буденних і небуденних) ситуаціях життєдіяльності.

2. ПРИНЦИП СУБ'ЄКТНОЇ АКТИВНОСТІ

Цей принцип означає неухильне сприяння педагога розвитку здатності людини бути суб'єктом власних відносин, поведінки, діяльності і, у результаті, всього життя. Інструментально принцип реалізується через:

- організацію освітнього (бажано, і будь-якого комунікативного) процесу як діалогу, коли необхідним і бажаним стає обмін думками, поглядами, почуттями між суб'єктами взаємодії. Діалог провокує думку, вимагає роботи свідомості, ставить учасників перед неминучістю якоїсь відповіді, а значить, неминучістю якогось вибору. Вступаючи до діалогу, юнак вимушений виразити своє «Я», повідомить іншим про себе як про носія певних відносин. Представленню назовні власного «Я» сприяє більш об'єктивному його обміркуванню («погляд зі сторони»), критичній оцінці (зіставлення свого «Я» з іншими) і, відповідно, більш усвідомленому (міцному) його прийняттю. Відбувається становлення суб'єкта як носія системи усвідомлених і стійких відносин. Зіставлення себе з іншими «Я» виступає ключовим елементом у формуванні суб'єктності;

- виокремлення і підтримку цінності індивідуальної особистої позиції

молодої людини. Щоб зіставляти свою позицію з іншими, учасник взаємодії (діалогу) повинен, перш за все, сприймати і приймати ці позиції, як гідні уваги, як актуальні особисто для нього. Людина толерантна з розвиненим критичним мисленням — суб'єкт — відпочатку є уважною, сприйнятливою до іншого. Куратор сприяє становленню цих якостей у молодих людей, виявляючи і позитивно анонсує (інтерпретує, характеризує) особисті внески учасників в групі (організовані і спонтанні) обговорення. Крім того, «позитивно виокремлюючи незнання» іншого, педагог зводить кожного учасника в ранг актуального для інших носія вимог соціальної ситуації розвитку. Природно, позитивно підтримуючи особисті позиції, педагог сприяє підвищенню упевненості молодих людей в собі, розкритості, спонтанності і відвертості проявів індивідуальних «Я»;

- навчання усвідомленому вибору (надання можливості вибору в комплексі з демонстрацією способів «визначення ціни» того або іншого вибору, розвиток уміння передбачати наслідки прийнятих рішень як для оточення, так і для самого суб'єкта);

- послідовну передачу молодій людині «відповідальності за її власне життя»;

- створення таких ситуацій, які давали б можливість всім учасникам взаємодії усвідомлювати, апробувати, використовувати (тренувати) способи самостійної поведінки, експериментувати з ними.

Певною мірою принцип суб'єктної активності можна тлумачити як «принцип орієнтації на лідерство».

Куратор бачить своє завдання в тому, щоб студент, якому він допомагає, зміг далі жити без цієї допомоги і, більше того, зміг бути лідером як у взаємодії, опосередкованій присутністю куратора, так і в інших — адекватних його можливостям — ситуаціям взаємодії. Реалізація принципу орієнтації на лідерство передбачає, перш за все, допомогу молодій людині в усвідомленні і прийнятті сильних сторін її індивідуальності. На початку роботи — через виявлення і підтримку цінності «сфери найбільшої успішності» (необов'язково

пов'язаної з навчанням). А далі — через організацію умов для спонтанної творчої активності в інших сферах спільної діяльності — виховання «смаку» до творчості самоактуалізації в різноманітних життєвих (перш за все, освітніх) ситуаціях.

3. ПРИНЦИП ЕМОЦІЙНОГО БАЛАНСУ

Відомо, що позитивні емоції стимулюють активність і, відповідно, розвиток, а негативні — гальмують. Але без негативу не можна! Негативні емоції — це маркери необхідних обмежень активності, стимулятори і «проявники» позитивних самозмін особистості. Спонтанно-природне буття навіть теоретично не може існувати без негативного компоненту. Узгодження протиріччя між негативом і позитивом полягає в тому, щоб забезпечити загальне «позитивне світовідчуття», переживання успіху, задоволення від навчальної (самоосвітньої) роботи в цілому.

Реалізувати вказаний принцип можна через:

- позитивне відпрацювання негативних вражень;
- позитивне формулювання вимог;
- актуалізацію позитивних переживань результатів майбутніх дій;
- збільшення різноманіття критеріїв оцінювання явищ навколишнього світу;
- використання технології створення ситуації успіху під час навчальних занять і позанавчальних зустрічей;
- трансляцію і стимуляцію толерантного відношення до власних та чужих помилок, тощо.

4. ПРИНЦИП ІНТЕГРАЦІЇ

Для адекватного відтворення педагогічним процесом якостей і властивостей життя у педагогічну діяльність необхідно вводити планування, здійснення і реалізацію, разом з позитивним, і розумно прорахованих доз негативного, яке розвивально протистоїть позитивному.

Принцип відображає необхідність піти від диктату позитивного в педагогічних цілях і методах роботі визнання права молодій людині на дану поведінку і допомогу їй в самоприйнятті, в отриманні відчуття цілісності.

Реалізація даного принципу здійснюється з використанням технік:

- гармонізації позитивного з негативним;
- ситуативно-ціннісної інтерпретації негативних поведінкових реакцій;
- «окультурення негативного»;
- прийняття подвійності почуттів і ін.

5. ПРИНЦИП БАГАТОПОЗИЦІЙНОСТІ

Багатопозиційність сприйняття того, що відбувається — це відсутність прагнення завжди і все зводити до однозначності, толерантність до незапланованих результатів педагогічної діяльності, пріоритет процесу над результатом.

Реалізація принципу багатопозиційності передбачає:

- позитивне реагування на будь-який сигнал, що йде від групи, від учасників — адже наявність тієї або іншої реакції у партнера із спілкування означає його включеність до процесу роботи («ніщо не може бути відкинуте, тільки інтегроване»); увагу до реакцій, які відхиляються від прогнозованих («чутливість до побічних продуктів діяльності»), розгляд їх як можливих траєкторій особистісного зростання виховуваних.

Багатопозиційність — природний результат і вихідний принцип особистісно орієнтованої освіти. Реалізація цього принципу неминуче приводить до постановки питання про критерії ефективності педагогічної діяльності. В рамках традиційної педагогічної парадигми багатопозиційність погано сумісна з ефективністю, яка оцінюється в жорстко фіксованих показниках.

6. ПРИНЦИП ФУТУРАЛЬНОСТІ

Самоактуалізація безглузда без звернення до поточного діяльного (активного) майбутнього. Реалізація даного принципу означає, що у взаємодії педагог спирається на можливі позитивні характеристики людини, навіть якщо в зовнішній поведінці вони представлені поки мінімально (через недостатнє уміння або недостатнє усвідомлення). Педагог працює в зоні найближчого розвитку позитивних особистісних змін юнака чи більш дорослої людини, в

будь-який момент контакту він програмує позитивні особистісні зміни в партнерові. Можливість особистого вибору партнера забезпечується тим, що, «вихід» в зону найближчого розвитку здійснюється через власне ставлення, самовідношення студента — хороший педагог знає, яка людина є насправді, уміє бачити і опирається на те, якою людина хоче бути. Саме це уміння складає основу емпатичного розуміння. Реалізація принципу футуральності здійснюється, в першу чергу, через:

- допомогу молодій людині в усвідомленні власного стану і бажань;
- ціннісне обумовлення її особистого вибору (пред'явлення віяла позитивних, соціально цінних мотивів вчинків та рішень і т. п.)
- тренування в передбаченні наслідків того або іншого вибору.

Жорстко заданий ззовні вектор розвитку може бути виграшним тільки тактично. Орієнтація на особисте ставлення людини до свого майбутнього, допомога в усвідомленні цього ставлення створює можливості для усвідомленого учіння, окреслюючи індивідуальну стратегію особистого зростання — на протигагу опіці і виховному керівництву.

7. ПРИНЦИП АЛЬТРУЇЗМУ

Цей принцип виявляється в здатності куратора відмовитися від власних цілей (як результатів, що ідеально представляються, і попередив обраних процедур діяльності) на користь результатів суб'єктної активності співучасника взаємодії, в готовності стримувати своє педагогічне „его” заради того, щоб ті, ким він опікується, могли проявити самостійність. Найбільший дар надаємо людині тоді, коли проявляємо пошану к її здатності і даємо можливість проявити цю здатність — знайти свою власну відповідь.

Серед установок і прийомів реалізації даного принципу відзначимо такі, як:

- відмова від провокуючого контролю;
- незавершена педагогічна думка.

Принцип альтруїзму нерозривно пов'язаний з проблемою професійного самовдоволення. Однією з причин емоційного вигорання (несумісного з дійсною конгруентністю і емпатією) у педагогів є накопичуване відчуття

невідповідності (недостатності) соціальної реакції (визнання, подяки) витраченим зусиллям. Проте, здатність до саморозвитку і самоактуалізації (як і будь-яке стійке новоутворення) розвиваються під впливом переживання успіху від їх реалізації. А переживання успіху з необхідністю включає і визнання (відчуття) «авторства» щодо власних особистісних змін, щодо прийнятих рішень, проголошених думок. Можливо, «невдячну» упевненість учня (а часто і оточуючих) в тому, що «він сам себе зробив», слід вважати позитивним результатом фасилітації, який відображає зростаючу упевненість вихованця у власних силах, налаштованість на власну активність, свободоздатність, автономність? Що ж до «нагороди» педагога, то вона — у власному («нечутному») розумінні того, що завдяки його зусиллям ці зміни почалися. Можливо, тут доречним буде говорити про різні рівні особистої зрілості педагога (різних рівнях самоактуалізації, різній якості самосвідомості), які виражаються в тому, яка позиція уявляється найбільш важливою, вершинною в контексті життєвого сенсу: «Що я можу зробити», чи «Головне, щоб справу було зроблено».

Принцип альтруїзму у фасилітаційній взаємодії передбачає також здатність і уміння педагога «ділитися» своєю педагогічною позицією з іншими фасилітаторами (не обов'язково членами даної академгрупи). Фасилітаційна взаємодія є полісуб'єктною — до неї можуть бути залучені не тільки куратор і студенти, але і їх сім'ї, і адміністрація. Головне, щоб ця участь здійснювалася в двосторонньому режимі, ключовою ознакою якого є визнана і безумовно прийнята куратором можливість «чужого» особистого вибору об'єму, способів, термінів участі. Наш досвід свідчить про те, що настанови щодо зовнішньої допомоги у досить великої частки педагогів мають однобічно споживчий, суб'єкт-об'єктний характер.

8. ПРИНЦИП САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ

Через детермінуючу значущість індивідуальної особистої позиції учасників спілкування - взаємодія є надситуативною, вона перевищує вимоги стандартної навчальної ситуації, виходить за межі соціально регламентованих або

стереотипних форм взаємодії між студентом і викладачем, між куратором і вихованцем. Педагог-куратор постає перед молодою людиною не як педагог взагалі, а як конкретний актуальний носій вимог соціальної ситуації розвитку, тобто його вплив на молоду людину носить індивідуально-специфічний характер. Індивідуально-специфічний вплив, через який реалізуються процеси міжсуб'єктного віддзеркалення у взаємодії, проявляється в поєднанні двох основних моментів — відбитку однієї людини в іншій своїми «суб'єктивними» рисами і дієвості цього відображення: працює не сам по собі досліджувач (куратор) — «працює» його образ в голові досліджуваного (студента). Принцип самопрезентації обумовлює необхідність цілеспрямованого забезпечення особистої актуальності педагога в сприйнятті (суб'єктному віддзеркаленні) студента. Реалізація даного принципу потребує від педагога, перш за все:

- самопізнання, самоприйняття і відкритого пред'явлення власної індивідуальності;
- досягнення відчуття гармонії з самим собою, позитивної впевненості у власній цінності як співкомунікатора;
- звільнення від професійно-рольових стереотипів;
- турботи про імідж педагога (з урахуванням іміджевих критеріїв керованого контингенту).

У контексті самопрезентації важливо відзначити ще один аспект фасилітаційної взаємодії. Далеко не завжди молоді особи прагнуть проявити себе позитивними і відповідальними суб'єктами діяльності. Більше того, захищаючи безпечну для них позицію безвідповідальності, вони демонструють негативну поведінку, відмову від співпраці і т. п. При цьому, концентруючи негативну увагу на юнакові (підтверджуючи очікуваний результат), дорослий (куратор) виступає необхідним елементом поведінкової програми, стає емоційно і поведінково залежним від дій (або бездіяльності) молодої людини. Найкращий спосіб змінити небажану поведінку полягає в тому, щоб переконливо показати юнакові, що вона (поведінка) не дає йому бажаних результатів (тобто, що вона не таврує його за допомогою негативної уваги як

поганого), і одночасно зробити все, щоб молода людина перестала себе відчувати ніяково в тих випадках, коли вона відчуває себе хорошою і відповідальною. Це можна зробити, ставши для партнера моделлю, зразком, демонструючи йому, що ви самі відчуваєте і сприймаєте себе хорошим(ою), щасливим(ою) і відповідальним(ою), що ви можете проявляти турботу про самого(у) себе і що вас не можна спровокувати на негативну увагу, тобто демонструючи успішність у зв'язку з автономністю поведінки, незалежністю від негативних проявів співкомунікатора.

9. ПРИНЦИП РОЗДІЛЕНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Надання свободи вибору тому, хто не в змозі визначити «ціну» цього вибору, безглуздо і негуманно. У тих випадках, коли партнер не може усвідомлено і зважено («осмислено») вибирати, або робить вибір із обмеженої (внаслідок фрустрації, нерозвинених навичок прогнозування, групової залежності, тощо) кількості альтернатив, треба розділити з ним відповідальність за зроблений ним вибір. Тим самим забезпечити право на помилку, оборотність помилки. Тобто «підставити дружнє плече», подолати пасивну орієнтацію на певну вдачу. Інструментально даний принцип може бути реалізований через:

- декларацію позиції «Ми»;
- концентрацію позитивної, допомагаючої уваги на собі;
- використання техніки опосередкованого інструктажу (наприклад, прихованої інструкції) і т. д.

10. ПРИНЦИП КОНКРЕТНОСТІ

Спілкування (навчання) в режимі фасилітаційної взаємодії не є якимсь єдиним методом але є сукупністю цінностей, особливою педагогічною філософією. У виборі методичних прийомів організації взаємодії педагог-куратор вільний і за цей вибір він індивідуально відповідає. Визначальним орієнтиром у виборі форм і способів участі куратора у взаємодії є особливості (вікові, психосоматичні, функціональних станів і т. п.) конкретного контингенту учасників взаємодії. Умовою повноти і якості інформованості

викладача-куратора щодо конкретних особливостей комунікантів, обґрунтованості вживання технологій стимуляції усвідомленого учіння є уміння куратора формулювати запит профільним фахівцям і адекватно інтерпретувати їх відповіді. Тобто, для успішної роботи куратору необхідно мати спеціальні знання з вікової психології і фізіології, психології спілкування, екстреної психотерапевтичної допомоги, методології і технологій виокремлення, формулювання і планування оптимального вирішення проблем становлення особистості.

Проблема принципів і взаємодії куратор-студент в освітньому процесі фокусує в собі і нові теоретичні підходи до освіти і нові практичні технології організації гуманістичного педагогічного процесу. Реалізація виділених принципів в практиці особистісно-орієнтованого навчання у вищій школі вимагає спеціальної психологічної підготовки викладачів, перш за все — кураторів, що, у свою чергу, обумовлює необхідність внесення відповідних змін в організацію і зміст роботи з підвищення професійної кваліфікації викладацького складу ВНЗ, а також розробки і впровадження в освітній процес ВНЗ нових форм роботи з студентами — як у навчальний, так і у позанавчальний час.

Важливим напрямком методологічного і методичного забезпечення роботи викладачів-кураторів в контексті особистісно-орієнтованої освіти є оснащення фахівців відповідними психотехнологіями. До таких технологій, перш за все відносяться технологія короткострокової позитивної психотерапії та технологія актуалізаційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

4.2. Комунікативна основа взаємодії куратора зі студентами

СУБ'ЄКТНІСТЬ – це здатність людини усвідомлювати себе носієм знань, волі, відносин, робити усвідомлений вибір у системі соціальних відносин, усвідомлювати свої дії і життя. Така здатність не дається природою, вона здобувається в ході соціально-психологічного розвитку і виховується цілеспрямовано.

Взаємодія куратора зі студентом в контексті особистісно-орієнтованої парадигми освіти — це взаємодія двох суб'єктів, двох різних внутрішніх світів, протиріччя між якими невичерпні через розбіжності в статі, вікові, життєвому досвіді, спадковості, життєвому середовищі, темпах розвитку, суспільному положенні, не говорячи вже про те, що ролі в такій взаємодії теж різні: в одного — роль ведучого, в іншого — відомого. І це означає, що фахівець завжди знаходиться перед вибором двох альтернативних шляхів організації співробітництва:

- або підкорити індивідуальну автономність, пропонуючи молодій людині додержуватися твердих соціальних норм, і через їх пряме засвоєння і трансляцію сприйняти культуру суспільства;
- або ініціювати активність молодшої людини, надаючи їй індивідуальну волю в рамках «коридору культури» і сприяючи її соціокультурному вибору.

Результатом другого шляху стає розвиток особистості, як суб'єкта власної діяльності і свого життя, особистості, здатної будувати життя, гідне людини.

Принцип суб'єктності як методологічна основа спілкування в режимі «дружності», в режимі фасилітаційної взаємодії, пропонує куратору в роботі з молодими людьми враховувати їх потенційні можливості стати суб'єктами діяльності, поведінки, відносин, волі, світогляду.

Організуючі взаємодію з молодими людьми, фахівець спрямовує свою увагу не на негайне перетворення небажаної поведінки в бажану, а на перетворення партнера з спілкування в суб'єкта, який усвідомлює свій вчинок зараз і тут, на формування його здатності до самостійного вибору і саморегуляції.

Суб'єкт-суб'єктні відносини - це обопільне визнання цінності один одного, це відносини, що народжують доброзичливість, увагу та повагу. Головним регулятором такого роду відносин виступає не зовнішнє примушування, а вільний моральний вибір. Такого роду відносини пропонують сучасному педагогу, психологу, спеціалісту з соціальної роботи, куратору нові професійні позиції стосовно представників цільової когорти, змінюючи весь зміст і весь характер соціально-виховної і навчальної роботи, яка постає як взаємодія

суб'єктів, у процесі якої відбувається взаємна трансляція «я» суб'єктів спілкування.

Спілкування в режимі взаємодії „куратор-студент” - це продуктивне спілкування. Його результатом є емоційно-змістове збагачення двох сторін, обох учасників спілкування. Але таке збагачення можливе, якщо куратор, займаючи позицію суб'єкта, відноситься і до молодшої людини, як до суб'єкта. В чому це виражається?

ЕМПАТІЯ — (від англ. empathy — співчуття, співпереживання, уміння поставити себе на місце іншого) — здатність людини емоційно відзиватися на переживання інших людей, розуміти їхні думки і почуття без активного втручання — з метою надання дійової допомоги. Емпатія — основа співробітництва і суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

По-перше, це повага до внутрішнього світу молодшої людини, визнання її вільної суб'єктивної волі, права на незгоду і на вибір поведінки.

По-друге, це інтерес до світу студента і причетність до його стану, співпереживання його успіху і неспіху разом з емпатією до нього.

По-третє, це сприйняття індивідуальності того, з ким спілкуєшся, як цінності з усіма тільки йому властивими якостями і властивостями.

Основною передумовою суб'єкт-суб'єктної взаємодії є уміння бачити і чути іншу людину, уміння на практиці користатися дієсловами особистісного підходу: **«Любити! Розуміти! Приймати! Співчувати! Допомогати!»**

4.3. Основні функції та рівні педагогічного спілкування куратор-студент

Практично суб'єкт-суб'єктна взаємодія між її учасниками забезпечується реалізацією специфічних функцій педагогічного спілкування: **«відкриття»**, **«співучасті»**, **«піднесення»**.

ВІДКРИТТЯ

«Відкриття» партнера (студента) на спілкування — вихідна функція. Вона дозволяє розбудити бажання взаємодіяти, створити комфортні умови для взаємодії, зняти страх, психологічну закріпаченість, підвищити впевненість

співрозмовника в собі, дати йому можливість переконатися в позитивному ставленні педагога до нього. Виходячи з того факту, що куратор повинен працювати зі складним (фрустрованим, скептично налаштованим і т.і.) контингентом, часто в умовах дефіциту часу на активне спілкування, або в умовах психогенної ситуації, вміння оперативно «відкрити» партнера, налаштувати його на довірчий контакт стає ключовим в структурі професійної компетентності.

СПІВУЧАСТЬ

Друга функція суб'єкт-суб'єктного спілкування — «співучасть» — покликана підтримувати взаємний контакт протягом усього процесу спілкування, допомогти партнеру подолати труднощі, підтримати його, схвалюючи і стимулюючи активний прояв властивих тільки йому особистісних якостей. Дана функція відіграє центральну роль в суб'єкт суб'єктній взаємодії. Через співучасть куратору вдається створити умови для реалізації потенційних можливостей молодій людині як суб'єкта діяльності. Вона забезпечує ефективну трансляцію одного «Я» іншому «Я».

З точки зору технології, співучасть — це інструментальна підтримка активної взаємодії протягом процесу комунікації.

ПІДНЕСЕННЯ

Неможливо уявити суб'єкт-суб'єктне педагогічне спілкування без реалізації третьої функції — «піднесення».

Мова йде про піднесення того, з ким працюємо, у власних очах і в очах оточуючих його людей: колег, одногрупників, викладачів, адміністраторів, батьків, співробітників. «Піднесення» у взаємодії розуміється не як завищена оцінка, а як стимулювання ціннісних новоутворень. Підносити - значить сприяти здійсненню молодим чоловіком найвищого, на що він поки що здатний: бути сміливішим, більш милосердним, добрішим, активнішим, більш критичним, відповідальним, впевненим, більш незалежним і т.і.

З точки зору психології впливу, комунікативна функція піднесення співвідноситься з *соціальною підтримкою*.

Соціальна підтримка — це зворотні соціальні впливи, одержуючи які суб'єкт відчуває задоволення від власного поведіння в конкретній ситуації, унаслідок чого виникає мотивація до повторення (закріпленню) відповідних поведінкових реакцій.

Реалізація специфічних функцій педагогічного спілкування забезпечується практичними професійними вміннями куратора, серед яких є такі, що властиві індивідуальному, конкретному фахівцю, і такі, що мають більш загальний характер, без яких названі функції професійно не можуть бути виконані. Назвемо деякі основні з тих умінь:

ВІДКРИТТЯ на спілкування фахівець робить, по-перше, за допомогою свого пластичного образу. Пластична поза, прийнята людиною під час спілкування, містить у собі велику кількість інформації про те, які її настанови щодо спілкування, у якому стані вона знаходиться, налагоджена вона на спілкування, чи це для неї формальний акт діяльності, чи щира вона у тому, про що говорить т.і. За допомогою пластичної мови передається від 55 % до 80 % інформації, яка, як правило, інтерпретується автоматично. Наприклад, людина приймає позу «лева» (руки розставлені ширше пліч і спираються на стіл), «войовничого півня» (руки за спиною і зімкнуті в зап'ястках, одна нога ледь попереду іншої), «подвійного замка» (людина сидить на стільці, схрестивши руки і ноги, відкинувшись назад на спинку стільця, ходить аудиторією, притиснувши до грудей журнал чи конспект), тощо. Зазвичай людина обирає стиль спілкування в залежності від прийнятої нею пози. Відповідно, і партнер зі спілкування реагує на свого «візаві» у зв'язку з його виглядом і позою. Вищеописані пози відносяться до «закритих», вони на рівні підсвідомості активізують захисні механізми особистості й істотно (а іноді і цілком) порушують взаємодію. Відкриття — це специфічна функція, властива тільки особистісно-зорієнтованому суб'єкт-суб'єктному спілкуванню.

Відкриваючи партнерів до спілкування, необхідно подумати і про зовнішній вигляд, наприклад — одяг. Одяг має набагато більше значення, ніж педагоги звикли вважати. Можливо орієнтуватися на три критерії

«правильного» одягу педагога: він повинен відповідати випадку, тобто ідентифікуватися з контекстом і цілями ситуації спілкування, бути практичним й охайним.

Друга група умінь, що забезпечує «відкриття» на спілкування, пов'язана з усуненням ряду «бар'єрів» (фізичного, соціального, термінологічного).

ІДЕНТИФИКАЦІЯ - механізм постановки суб'єктом себе на місце іншого, перенесення себе в значеннєве поле, простір, обставини іншої людини чи групи людей. Процес ототожнення себе з партнером по спілкуванню.

Надмірна фізична наближеність сприймається партнером зі спілкування як своєрідне вторгнення до його особистісного простору, як виклик, як зазіхання на його інтереси, його територію. Тому надмірне скорочення дистанції (ближче 70 см) діє або гнітюче, або дратує. Таким же чином впливає на сидячого людина, яка стоїть, або «нависає» над ним, або людина, яка удається до тактильного контакту, небажаного для співрозмовника.

Соціальний бар'єр може виникати унаслідок жорсткого відстоювання соціальної ролі одним з учасників спілкування (начальника стосовно підлеглих, адміністратора відносно студентів, учителя щодо учнів, дорослого стосовно дітей і т. д.). Ідентифікація ж соціальних ролей відбувається не тільки в процесі аналізу поведінки суб'єкта, але й при аналізі стилю спілкування, який ним обирається. Термінологічний бар'єр також досить розповсюджений, і виникає він через те, що фахівець (куратор, викладач, адміністратор) має більш глибокі наукові знання в порівнянні з слухачами. Він з легкістю оперує науковими поняттями, що не відомі і не зрозумілі аудиторії. Якщо не дається пояснень новим термінам, то співрозмовники, не бажаючи виявляти своє неуцтво, замикаються, уникають спілкування.

«Відкриттю» у процесі спілкування сприяє вихід спеціаліста на особистий контакт з партнерами через різноманітні канали сприйняття — аудіальний, візуальний, тактильний, вербальний, предметно-дійовий. Куратор, як компетентний спеціаліст соціально-виховної роботи, повинен володіти

уміннями спілкуватись по кожному з цих каналів, аби дати можливість кожній молодій людині обирати той канал, котрий є для неї найбільш прийнятним.

КАТЕГОРИЧНІ СУДЖЕННЯ — форма висловлювань, котрі дають зрозуміти партнеру, що, той, хто говорить, вважає свою думку «істиною в останній інстанції». Наприклад: «Безсумнівно...», «Усім ясно, що ...», «Ні, це не так ...», «Дурниці!»... Зазвичай категоричні судження призводять до порушення діалогу, викликаючи в співрозмовника роздратування, протидію.

Практична реалізація функції «СПІВУЧАСТІ» в процесі спілкування починається з демонстрації зацікавленості та прихильності зі допомогою пластико-мімічної виразності. Досить провести невелику вправу, щоб відчути значущість цієї операції. Її суть зводиться до наступного: входячи до аудиторії, постаратися невербальними засобами виразити свою прихильність до всіх присутніх: посмішка, легкий діагональний уклін голови, кілька кроків назустріч аудиторії, напівзігнуті руки з розкритими долонями.

Виражаючи «співучасть», необхідно зуміти виявити інтерес до партнера. Для цього потрібно навчитися чути співрозмовника, тобто виявляти зміст сказаного і не спотворювати трансльовану інформацію, а також навчитися задавати питання і не висловлювати категоричні судження відкритого оцінного плану.

Виявляючи «співучасть», куратор завжди повинен бути готовий прийти на допомогу своїм партнерам, але спочатку цю допомогу необхідно правильно запропонувати, не нав'язуючи її. Парадигми пропозицій можуть бути різними, від: «Давай допоможу...» до: «Дозволь мені тобі допомогти...», чи: «Я був би радий, якби ти дозволив мені (називається дія)». Зрозуміло, що в останньому випадку згода на допомогу не матиме відтінку приниження, а це для невротизованих або агресивно налаштованих натур має велике значення.

Функція «ПІДНЕСЕННЯ» в процесі спілкування також технологічно забезпечується низкою операцій. У першу чергу, це позитивне підкріплення (наприклад, публічне виголошення достоїнств людини згідно з парадигмою «Ти такий...», «У тебе такі...»). Здійснюючи піднесення партнера, фахівець сам

звертається до нього за допомогою. Парадигми прохання про допомогу також можуть бути різними:

- «Дай...», «Допоможи...»;
- «Дай, будь ласка...», «Допоможи, будь ласка...»;
- «Не міг би ти мені дати...», «Не міг би ти мені допомогти...»;
- «Я був би щасливий, якби...»

Ще одна операція, яка забезпечує «піднесення» - авансування успішної діяльності. Дана операція допомагає молодій людині перебороти страх щодо майбутньої діяльності, повірити в себе й у свої сили, повніше розкритися, оскільки, роблячи авансування, куратор (викладач) допомагає створенню сприятливої атмосфери, у якій буде відбуватися діяльність («Саме в тебе вийде», «Так, потрібна сила волі — така, як у тебе ...»)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-РІВНЕВА МОДЕЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Відомо, що спілкування - багаторівневий процес. І чим більше рівнів комунікації задіяно в контакті, тим він ефективніше.

У технології суб'єкт-суб'єктної взаємодії ми виділяємо наступні рівні комунікації, на яких реалізуються зазначені вище функції спілкування:

- **1 рівень** — «рівень зовнішнього пластичного образу». Це рівень невербальної комунікації (міміка, жести, зовнішність). Загальновідомо, що сприйняття невербальних сигналів істотно впливає на ефективність контакту. Неадекватна міміка (суворий, роздратований чи тужливий вираз обличчя і т.і.), загрозливі чи «скуті» пози, деякі особливості зовнішнього вигляду куратора на рівні підсвідомості можуть зруйнувати взаємодію з молодого людиною, переорієнтувати її зі змісту спілкування на оборону, і ні про яке співробітництво говорити не прийдеється.
- **2 рівень** — умовно ми його позначили як «контекстний», або «налаштувальний». Реалізуючи спілкування на цьому рівні, фахівець дає зрозуміти партнеру, що він у партнерові зацікавлений як у людині. Причому, це прийняття і зацікавленість повинні бути не декларативними,

а доведені в самому стилі, формах, способах взаємодії, що їх застосовує спеціаліст.

- **3 рівень** — «стилістичний». Це прийоми і техніки вербального пред'явлення інформації, націлені насамперед, на формуванні *атракції* — через використання певних мовних форм, які оформлюють етику й етикет спілкування.

Атракція — позитивне емоційне забарвлення між особистісних відносин, яке викликає симпатію, приязнь, відчуття прихильності до іншої людини (партнера з спілкування).

Від кураторів потребуються такі якості, як **дивергентність мислення**, гнучкість і варіативність поведінкових реакцій. Але, головне, застосовуючи дану техніку взаємодії, куратор дає молодій людині новий досвід ефективної поведінки. Не авторитарної, а підвищуючої, творчої гідної — **асертивної**. Таким чином, технологічно забезпечуючи суб'єкти; позицію їх, у рамках реальної взаємодії, креативним способам життєдіяльності, самостійності і відповідальності у прийнятті рішень щодо своєї освіти, щодо свого і життя.

Головне - дотримуватися **принципу єдності трьох функцій спілкування і трьох рівнів їх реалізації**. За цієї умови дійсно можна розкріпачити партнера-вихованця, створити базову емоційну готовність до вільного відкритого поведіння і засвоєння навичок самостійної відповідальної поведінки.

ДИВЕРГЕНТНІСТЬ, або варіативність мислення — це здатність створювати нові різноманітні ідеї. Дивергентне мислення — це роздуми „навколо проблеми“, пошук і знаходження несподіваних, незвичайних, нестандартних рішень.

АСЕРТИВНА ПОВЕДІНКА (від англ. assert — затверджувати, захищати свої права, відстоювати) — поведінка, при якій людина знає, чого вона хоче і чого не хоче, і може це чітко сформулювати — без страху, непевності, напруги й агресії. Людина що чинить асертивно, не діє на шкоду кому-небудь, поважаючи права інших.

КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ — міжгалузеві знання, вміння, здібності, необхідні для адаптації та продуктивної діяльності в різноманітних професійних спільнотах та з різним оточенням; — загальна здатність людини мобілізувати у ході професійної діяльності надбані знання та уміння, а також використовувати узагальнені способи виконання професійно-необхідних дій.

5. МЕТОДИЧНА РОБОТА КУРАТОРА З ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ДО НАВЧАННЯ У АКАДЕМІЇ

Адаптація студентів до навчального процесу та адаптаційні здібності

Здобуваючи знання, уміння та навички у вищому навчальному закладі студенти зустрічаються з проблемою пристосування до умов навчання, освоєння незнайомого до нині навчального середовища, способу життя, форм і методів роботи.

Успішне подолання цих проблем передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту і методів навчально-виховного процесу, спрямованого саме на розвиток особистості, збереження та укріплення її фізичного і морального здоров'я. На жаль, даний процес соціальної адаптації студенти в основному долають самотійно. і це, в значній мірі приводить до негативних явищ: погіршення здоров'я, низької успішності, антисоціальної поведінки тощо. Особливо складно навчатися, іногороднім студентам, а тим більш — студентам із сільської місцевості. Саме тому виникає потреба в цілеспрямованій допомозі куратора студентам першого курсу навчання в раціональній організації їх життєдіяльності та оптимальній соціальній адаптації до нових умов навчання. Під соціальною адаптацією ми розуміємо процес та результат успішного входження студента у соціально обумовлене середовище навчання. Процес адаптації спрямований на формування комплексу психічних реакцій, що визначають найбільш адекватну поведінку індивіда і його ефективну взаємодію з незвичним для нього середовищем існування, тому допомога куратора

необхідна студентів не тільки в подоланні негативних факторів середовища, але і в профілактиці дезадаптивних станів.

Значною мірою успішність адаптації студента до змінених і незвичних умов життєдіяльності залежить від нього самого, а також від його адаптаційних здібностей. Для сучасного куратора важливо вміти виявити й оцінити ці здібності, і на основі отриманих результатів розробити план психолого-педагогічної допомоги кожному студентів та групі в цілому.

Що ж таке **адаптаційні здібності**? В широкому розумінні — це індивідуальні психологічні особливості особистості, що є умовою успішної адаптації до нових, змінених і незвичних умов, саме вони визначають адекватну поведінку, ефективну взаємодію індивіда з новим середовищем без надмірного нервово-психічного напруження. Потрібно пам'ятати, що у різних людей — різні адаптаційні здібності, тому більше уваги треба приділяти студентам, що мають низькі адаптаційні здібності. Для виявлення таких здібностей куратор може використовувати різні методики, тести, а також опитувальники.

Нові вимоги суспільства диктують і нові підходи, зокрема у вирішенні такої важливої проблеми як допомога куратора в соціальній адаптації студентів до умов навчання у вищих закладах освіти.

Як свідчить аналіз досвіду роботи сучасних кураторів, вони в своїй діяльності зіткнулися з цілим рядом труднощів: відсутність мотивації професорсько-викладацького складу щодо організації позанавчальної роботи через мізерну оплату даної діяльності; застарілість та недостатність методичних матеріалів з навчально-виховної роботи куратора академгрупи, особливо з методики роботи зі студентами-першокурсниками з оптимізації процесу соціальної адаптації до умов навчання у ВНЗ тощо.

У зв'язку з цим важливим завданням на сьогоднішній день є розробка сучасної методики роботи зі студентами-першокурсниками щодо успішної соціальної адаптації до навчання у вищих навчальних закладах з урахуванням особистісно орієнтованого підходу.

За мету даних рекомендацій ми як раз і поставили спробу створення методики особистісно орієнтовного підходу до студентів, яка і стосується такого важливого аспекту, як допомога у соціальній адаптації до умов навчання у ВНЗ.

До організаційних умов соціальної адаптації студентів у ВНЗ ми відносимо:

- вмiле планування виховної роботи куратора;
- оптимальний розподiл часу;
- критичну оцiнку результатiв;
- системне пiдведення пiдсумкiв.

У розробленiй нами методицi дiагностики соцiальної адаптацiї студентiв-першокурсникiв до умов навчання у вищому закладi була запропонована шкала оцiнки адаптивностi в залежностi вiд рiвнiв адаптивностi. Найскладнiшим моментом у реалiзацiї запропонованої методики, є правильна оцiнка рiвнiв адаптивностi. При здiйсненнi оцiнки студентського рiвня адаптивностi куратор академгрупи повинен враховувати наступнi критерiї:

- ступiнь реалiзацiї внутрiшнього особистісного потенцiалу (рiвень самооцiнки та цiннiсних орієнтацiй);
- ефективностi суспiльної активностi особистостi (громадська активностi та реалiзацiя активної життєвої позицiї);
- ступiнь iнтеграцiї особистостi у макро- i мiкросередовище (мiж-особистісні, мiжгруповi та соцiальнi стосунки);
- емоцiйне самопочуття (комплекс психофiзiологiчних здобуткiв, нахилiв, здiбностей тощо).

З метою реалiзацiї основних напрямiв навчально-виховної дiяльностi, пропонуються наступнi форми роботи куратора зi студентами в перiод адаптацiйної кризи:

- зустрiчi з вченими, дiячами мистецтва i культури, видатними та почесними громадянами мiста;
- тематичнi тижнi, предметнi олімпіади, днi факультетiв, кафедр; диспути з

питань психології, етики, естетики, політики та ін.; усні журнали; читацькі конференції;

- відвідування спектаклів, кінофільмів, концертів, музеїв, виставок;
- конкурси, інтелектуальні ігри (КВК, «Брейн-Ринг», тощо); колективні творчі справи; екскурсії по місту;
- участь у конкурсі для першокурсників „Дебют”;
- відвідування гуртожитку з метою дослідження побутових умов, контролю дотримання студентами правил внутрішнього порядку, проведення індивідуальної виховної роботи і координації виховних впливів кураторами, представниками Студентського сенату, Профкому студентів, аспірантів, докторантів, медичними працівниками та ін.
- соціально-психологічна робота. У роботі куратора академгрупи головною метою є створення умов для формування групової згуртованості; забезпечення в студентській групі атмосфери психологічної підтримки всіх її членів; розвиток навичок адаптивної поведінки; допомога молодим людям в оволодінні техніками і технологіями, які забезпечують повноцінне рефлексійне отримання інформації, ефективність комунікацій в навколишньому соціальному середовищі, глибину самопізнання.

Організаційно-підготовчий етап діяльності куратора закінчується **плануванням роботи.**

Зазвичай, план складається на семестр або навчальний рік за календарним принципом. У вступній частині плану куратор подає загальну психолого-педагогічну характеристику своєї академгрупи, особливості роботи з нею та окремим студентом.

Основна частина плану включає наступні розділи:

- організаційно-виховні години,
- конкретні позааудиторні заходи,
- індивідуальна робота з підопічними студентами.

Планування часу на проведення роботи зі студентами відбувається згідно індивідуальних планів навантаження кураторів, які затверджені адміністрацією академії.

На кожну організаційно-виховну годину куратором планується тема. Ми пропонуємо до розгляду власний підбір навчально-виховних заходів.

5.2. Тематичне планування кураторських годин

Заняття № 1. Знайомство

Перша зустріч куратора з першокурсниками дуже важлива для встановлення довірливих міжособистісних стосунків зі студентами, тому ми пропонуємо назвати її «Знайомство». Особливо важливо для куратора врахувати усі особливості демографічного складу академгрупи. Так, при наявності іногородніх студентів важливо проінформувати їх про поведінку в місті, правила перебування у гуртожитку, допомогти у організації режиму дня, а також застерегти від неправильного розподілу матеріальних коштів. У процесі бесіди зі студентами, куратор інформує першокурсників про місце розташування та графік роботи служб вищого навчального закладу, якими, при необхідності, вони можуть скористатися (бібліотека, медпункт або прикріплена до академії поліклініка, гардероб, спортзали, гуртки, деканат та ін.).

На початковому рівні пізнання групи ми пропонуємо включити на вибір бесіди зі студентами-першокурсниками: «Чому я обрав (ла) саме цей вищий навчальний заклад, та ким я хочу бути?»; «Моє місто очима пращурів»; «Моя мрія?», «Що я знаю про навчання у ВНЗ?», «Як я проводжу власне дозвілля?» тощо. Хоча бесіда не є догмою для початку знайомства, тому можна застосовувати і інноваційні методики: зустріч на природі, знайомство на місці історичних пам'яток, мозковий штурм, елементи тренінгової роботи, рольові ігри. Проте, ми у своїй практиці зустрілися зі недовірою та скутістю студентів, тому рекомендуємо почати перше знайомство куратора зі студентами з бесіди.

В процесі проведення бесід можна запропонувати анкету чи психологічні тести на визначення особливостей особистості студента. Дана інформація

допоможе кураторові у пізнанні всіх членів групи, а також глибше відчувати кожную індивідуальність.

Запропоновано застосувати наступні тести та методики:

- анкета по виявленню студентів пільгових категорій;
- методика „Квадрат нахилів студента”;
- методика рівня спілкування В. Ряховського;
- рівень групової згуртованості, соціально-психологічний клімат за Сішором;
- опитувальний лист оцінки рис характеру;
- шкала самооцінки;
- визначення типу темпераменту за Г. Айзенком;
- методика визначення тривожності Спілберга;
- методика оцінки рівня домагань та ін.

(Дивиться „Збірку методичних рекомендацій педагогам-наставникам академічних груп” ЗДІА, 2005).

По закінченню першої зустрічі куратор підводить підсумки заняття і пропонує подумати над питанням вибору активу групи (Студ.сенат, Студ.профком). Куратор прощається зі студентами і оголошує місце і час можливої зустрічі для індивідуальної консультації чи вирішенню організаційних питань.

Заняття № 2. Організація навчання студентів

Якщо перша кураторська година припадає на третю чи четверту декаду вересня місяця, то в цей період накопичується чимало організаційних питань. Дезорієнтація та незнання традицій ВНЗ сповільнює адаптивні процеси студентів-першокурсників, призводить до виникнення стресів, неврозів, емоційних переживань. Тому, кураторові потрібно нейтралізувати прогалину у інформаційній підтримці студентів-першокурсників щодо буття ВНЗ. У зв'язку з цим, кураторові стане у нагоді застосування інструкцій, порад, наказів у

формі лекційного заняття. Темі лекції можуть бути різними, в залежності від ступеня та характеру вирішуваної проблеми. Ми пропонуємо наступні теми: «Як ефективно навчатися?», в даній темі куратор торкається спектру соціально-психологічних проблем і надає поради та рекомендації з: формування міжособистісних стосунків у групі, самовизначення та самовираження студента, успішність у навчанні, оптимізація вільного часу, проведення дозвілля, збереження здоров'я тощо.

«Пристаосування до умов навчання у ВНЗ: проблеми та шляхи вирішення». Дана тема вимагає від куратора занурення у соціально-психологічні проблеми групи в цілому, та кожного студента зокрема. До комплексу проблем соціальної адаптації студентів до умов навчання ми відносимо внутрішні та зовнішні фактори: рівень самооцінки, стан здоров'я, місце у колективі, бажання вчитися, стосунки з батьками та педагогами.

Заняття №3. Проблеми, які є актуальними для студентів першого курсу.

Розглянемо найтипівіші проблеми. Умовно їх можна поділити на такі блоки:

1. Питання, що стосуються самоорганізації:

- що робити з вільним часом;
- організація побуту та харчування;
- брак часу;
- розважальна сфера (вечір, дискотека, відпочинок).

Орієнтаційні питання:

- що таке лекція і семінар;
- як готуватися до занять (чи існує певна система підготовки);
- як користуватися бібліотекою.

3. Проблема міжособистісних відносин: проблема знайомства в групі; міжособистісні стосунки; проблема стосунків зі студентами старших курсів.

4. Страх помилок і невдач.

Розглянемо ці проблеми більш детально.

Як ми вже зазначали у контексті індивідуальної роботи куратора зі студентами, дуже важливою й актуальною проблемою для першокурсників є проблема міжособистісних відносин в групі, зокрема проблема знайомства. Особливо ця проблема цікавить їх у перші дні навчання, тому її слід розглядати як одну з перших на тренінгу адаптації. Як можна працювати над цією проблемою у тренінгу?

Існує вправа, що називається «Як стати своїм», метою якої є тренування навичок входження в контакт з незнайомими людьми, подолання невпевненості і страху, отримання зворотного зв'язку щодо свого стилю спілкування.

Вправа «Як стати своїм»

Мета: вміння налагоджувати контакт з незнайомими людьми, зменшення комунікативних бар'єрів.

Час: 15-20 хв.

Обладнання не потрібне.

Процедура: пропонується ситуація, коли студент нікого не знає з членів своєї групи, але хоче познайомитися з ними і ввійти в контакт. Для цього йому потрібно сказати кілька фраз, щоб на нього звернули увагу, сприйняли як «свого».

Після вправи необхідне обговорення, а саме: що вдалося, що не вдалося; хто з учасників тренінгу найкраще з цим впорався тощо. Проте всі ми різні, тому є особи, які все ж таки не наважаться підійти першими і познайомитись. Тому можливий другий варіант: члени вже сформованої мікрогрупи підходять до сором'язливого студента і перші зав'язують розмову. Після вправи знову ж таки проводиться обговорення.

Метою таких вправ є формування у студентів навиків долати бар'єр, який виникає при спілкуванні, швидко і якісно входити в контакт з незнайомими людьми. Отже, щоб отримати навички поведінки в подібних ситуаціях, необхідно обов'язково в ході тренінгу програти відповідні ситуації знайомства.

Заняття №4. Проблема самоорганізації.

Наступна, не менш важлива проблема, з якою зустрічаються першокурсники, — це проблема самоорганізації. Інколи їм важко усвідомити, що вони вже дорослі люди, які самі відповідають за свої дії і вчинки, що вони самі повинні планувати і розпоряджатися своїм часом. Тому перед певною кількістю студентів курсу стоїть проблема «Що робити у вільний час?». Відповідь на це запитання допоможуть знайти студенти старших курсів, які вже добре знають всі особливості студентського життя і можуть ознайомити з ними першокурсників, а саме: розповісти, які існують секції, клуби, гуртки і тусовки, де можна корисно і цікаво провести вільний час. Якщо у студентів виникає проблема, яка стосується самоорганізації, а саме: планування роботи, досягнення визначеної мети, то куратор може запропонувати вправу, яка дає змогу студенту-першокурснику отримати певні знання в цій галузі. Така вправа спрямована на формування вмінь ієрархізації існуючих цілей, визначення серед них найголовніших та шляхів їх досягнення.

Прикладом такої вправи може бути *застосування карток*:

- Життєво важливі цілі й завдання.
- Можливості їх досягнення.
- Люди, які можуть посприяти цьому.
- Час.

Процедура вправи передбачає кілька етапів, а саме:

1. Учаснику тренінгу пропонують визначити кілька життєво важливих цілей і заповнити картку (наприклад, життєво важлива мета — стати відомим фінансистом, економістом, інженером).

Учасник тренінгу визначає, залежно від своїх уявлень, завдання або етапи, необхідні для досягнення основної життєво важливої мети. Наприклад, диплом педагога, компетентність тощо.

Учасник тренінгу визначає конкретні можливості досягнення основної мети (наприклад, вступ до університету, робота зі спеціальною літературою, отримання додаткової інформації, можливість юридичної практики).

Оскільки можливості є обмеженими і їх недостатньо, щоб досягти основної життєво важливої мети, учасник тренінгу визначає інші засоби досягнення мети, крім наявних на даний час можливостей.

2. Наступний крок — визначення людей, що могли б допомогти і посприяти йому в конкретній ситуації (наприклад, батьки або навіть незнайомі люди), а також те, як він може їх зацікавити, щоб вони погодились допомогти.

Учасник тренінгу визначає термін, протягом якого він може реально здійснити те, що задумав. Потім йому пропонується подумати над тим, як збільшити темп досягнення запланованого.

В процесі виконання вправи усвідомлюються життєві пріоритети, вибудовується ієрархія бажань і планів, конкретизуються уявлення щодо найближчих перспектив. Таким чином, виконуючи вправу, студент-першокурсник може отримати певні навички самоорганізації, навчитись планувати свою діяльність і досягати поставленої мети.

Заняття № 5. Орієнтаційна проблема

Наступна проблема, яку ми розглянемо, — це орієнтаційна проблема. Першокурснику спочатку дуже важко зорієнтуватись у навчальному процесі. Тому інколи у них виникають питання типу: «Що таке семінар, лекція?», «Чим семінар і лекція відрізняються?», «Як готуватись до семінарів?». Відповіді на ці запитання допоможуть знайти студенти-старшокурсники, які поділяться своїм власним досвідом. Такий канал отримання інформації є більш ефективним; крім того, першокурсник починає відчувати себе включеним у контекст студентського життя, зникають відчуття самотності, ізольованості, дезорієнтації.

Ведучий може запропонувати учасникам тренінгу програти ситуації підготовки до семінару і виступу перед аудиторією. Він пропонує окремим учасникам тренінгу підготуватись до виступу, дає завдання і книгу (розділ з книги), які треба опрацювати, виділити основне і другорядне, і на основі цього

побудувати коротку, лаконічну і логічну доповідь. Час виконання завдання обмежений. Після завершення справи проводиться обговорення.

Заняття № 6. Проблема невдачі, страху помилок.

Проте найбільш важлива проблема, з якою зустрічаються першокурсники — це страх перед невдачею, страх помилок. Інколи ця проблема проявляється в тому, що студенту при достатній підготовці важко проявити ініціативу і виступити на семінарі або навіть просто висловити свою думку в групі ровесників. Причина — страх осуду й оціночних суджень зі сторони своїх одногрупників. Тому часто можна почути таке: «А якщо я скажу щось недоречне?», «Якщо мене неправильно зрозуміють і почнуть сміятись?».

Як же допомогти студенту побороти цей страх і стати впевненішим в собі? Вирішити цю проблему можна двома способами:

1. Поговорити зі старшокурсниками, які колись також зустрічались з подібними проблемами. У такому випадку вони діляться з першокурсниками власним досвідом, пояснюють принципи студентського життя, «закон джунглів».
2. Програти в ході тренінгового заняття дані ситуації, а саме — ситуацію виступу перед вороже настроєною аудиторією, ситуацію відстоювання своєї думки перед іншими тощо. Для цього ведучий просить учасників тренінгу, що зустрічались з подібною проблемою, висловитись, навести приклад своєї ситуації, згадати, що було найбільш неприємним. Якщо кілька учасників тренінгу наводять свої приклади, то тренінгова група визначає найбільш цікаву і актуальну для них проблему. Далі відтворюється ситуація, що є максимально схожою до тої, що відбулася, потім програються різні способи поведінки студента в ній. Отже, така техніка базується на принципах психодрами. Після справи в тренінговій групі проводиться обговорення, обираються найбільш вдалі і оптимальні способи поведінки.

Таким чином, представлені справи тренінгових занять допоможуть у подоланні дезадаптаційних проблем студентів, а також сприятимуть

поліпшенню емоційного клімату групи. Варто відмітити, що даний підбір вправ не є догмою, тому куратор разом із психологом можуть творчо переробити і доповнити зміст тренінгового курсу.

Заняття № 7. Підготовка до першої сесії

У даному занятті куратор здійснює ряд організаційних заходів для прискорення адаптації студентів до складання сесії: інструкція куратора щодо особливостей підготовки та проходження сесії; консультації бібліотекаря для студентів щодо ефективної роботи з фондами бібліотеки; знайомство з особливостями роботи деканату та формою організації сесії; оперативні інформаційні повідомлення старост; оповіщення студентів та контроль куратора за графіком екзаменів та заліків; видача залікових книжок тощо.

Заняття № 8. Колективні творчі справи (КТС)

Це заняття якраз припадає на початок святкування Нового року. Тому, однією із форм активного навчання куратор може обрати колективні творчі справи. Колективна творча справа (КТС) — це одна із форм колективної творчої діяльності, до якої входять ігри, конкурси, вікторини, шаради, концерти тощо.

Оскільки на попередніх заняттях куратор вже познайомився з групою, то варто спробувати організувати яку-небудь колективну творчу справу загально академічного, факультативного чи групового масштабу. Найкращими прикладами КТС у даний період можуть бути: «Новий рік», «Вечорниці», «Ніч на Різдво».

За результатами КТС підбиваються підсумки, в яких куратор виносить подяки активним учасникам і заносить результати своїх спостережень до власного журналу.

Заняття № 9. Відвідування культурних пам'яток

З метою етичного виховання куратор академгрупи може організувати похід до музею, театру, кінотеатру чи у концертну залу. Даний похід сприятиме не лише розвитку мистецьких знань, а й формуватиме єдність групи, допоможе прискоренню соціальної адаптації іногородніх студентів до нових умов перебування у місті тощо.

За результатами відвідування культурних пам'яток студенти діляться своїми враженнями (можливо у формі письмового твору), а куратор вносить дані спостережень до власного щоденника.

Заняття №10. Конференція-диспут

Куратор за допомогою активу групи може організувати конференцію-диспут. Студентам дається завдання самостійно підготувати повідомлення, яке лежить поза межами навчальної програми. Темами конференції можуть бути: «Людина і світ», «Чудеса ХХ століття: НЛО, чаклунство, забобони, віщування...», «Що таке статева культура? Як нею оволодіти?», «Самовиховання — основа саморозвитку» та інші. Для проведення конференції необхідно підготувати: програму конференції, регламент часу для виступу, обрати президію конференції, залучити учасників конференції, дати об'яву про місце і час проведення.

За результатами конференції-диспуту куратор оголошує найкращі доповіді та виносить подяки усім учасникам.

Заняття № 11. Вечір дружби

Дана форма виховної роботи допоможе глибше пізнати студентами один одного. Проте, на вечір можна запросити і друзів із інших академічних груп або ж за бажанням студентів інших поважних людей. До програми вечора входять: запрошення, адресовані особисто; представлення по черзі кожного учасника вечора; психологічні, рухливі, інтелектуальні ігри; вручення сувенірів; танці.

Заняття № 12. Відкритий мікрофон

Заняття містить виступи ораторів-студентів з гострих питань життя вищого закладу освіти, суспільства або світу. До участі у відкритому мікрофоні можна запросити представників адміністрації ВНЗ. Питання та проблеми завчасно готуються студентами і озвучуються на занятті.

Заняття № 13. Операція «Малюк»

Метою даного заняття є трудове виховання. Операція «Малюк» проходить у вигляді суспільно корисної праці в дитячому садочку, школі, мікрорайоні з благоустрою приміщення, двору чи площадки. Проте, можлива модифікація даного заняття, наприклад: «Операція «Чистота аудиторій ВНЗ» або «Рятівний загін ВНЗ» тощо.

Заняття № 14. Стенд «Пізнай себе»

У житті студентів виникають моменти, коли легше сформулювати свою думку чи переживання письмово, тому форма стенду найбільше підходить для формування групового портрету. Стенд складається з анонімних результатів тестування, анкетування, порад з самовиховання, зразків психомалюнків групи, словом усього того, що зібралось за рік співпраці.

Заняття № 15. Круглий стіл (підсумковий)

Змістом даного заняття буде підсумок плідної співпраці куратора зі студентами. Студенти висловлюють колективні роздуми з проблем, які існували чи існують, аналізують успіхи та невдачі, а куратор також дає власну оцінку на кожного члена та групи в цілому. Також здійснюється аналіз результатів соціальної адаптації до умов навчання у вищому закладі освіти: Що допомогло? Які форми роботи були найкращими? Розробка індивідуальних рекомендацій щодо успішної адаптації тощо. Наприкінці куратор висловлює подяку всім членам групи і бажає всім скласти успішно сесію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. –Київ:- “Шкільний світ”,2001.-16 с.
2. Закон про вищу освіту //Освіта.-20-27 лютого 2002 р.
3. Державна національна програма”Освіта”.Україна ХХІ століття.-К.: Либідь, 1994.
4. Берне Р. Развитие я-концепции и воспитание:Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. –434с.
5. Бех І. Духовне прозріння особистості як психолого-педагогічна проблема //Освіта і управління.-2006.-№3-4.-С.79-99.
6. Бех І.Законопростір сучасного виховного процесу //Вища освіта України.-2004.-№1.-С.10-14.
7. Вітвицька С.С. Студент як об’єкт педагогічної діяльності // Вісник Житомирського педуніверситету.- Житомир, 2000.-Вип.6.- с.186-189
8. Бідниченко О. Організація навчально-виховного процесу в технічних вищих навчальних закладах //Вища освіта України.-2006.-№2.-С.38-45.
9. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи.Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – К.:Либідь, 2005
- 10.Гарифуллина Р. Єтичний идеал как ценностно-нормативная основа духовно-нравственного воспитания //Альма матер (вестник высшей школы).-2006.-№6.-С.35-40.
- 11.Гончикова О.Н. Особенности социально-психологической адаптации к обучению в вузе //Психология обучения.-2007.-№3.-С.74-82.
- 12.Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу //Вища освіта України.-2006.-№4.-С.58-62.
- 13.Жукова Н.В. Контексты личной культуры в процессе обучения //Высшее образование сегодня.-2006.-№8.-С.27-30.
- 14.Збірка методичних рекомендацій педагогам-наставникам академічних груп /Під редакцією Н.К.Желябіної.-Запоріжжя: Видавництво РВВ ЗДІА, 2005.- 70 с.
- 15.Кобильченко В.В. Формування особистості як психолого-педагогічна проблема //Нові технології навчання. –2001. –Вип. 31. –С.3-12
- 16.Корольчук О., Поночовний М. Організаційно-виховна робота серед студентів //Освіта.-2004.-21 январ.-С.8-10.
- 17.Лапузіна О.М. Методика формування професійної етики сучасних інженерів // Теорія і практика управління соціальними системами.-2007.-№1.-С.47-54.
- 18.Петухова О.В. Роль педагога-наставника у контексті Болонського процесу //Збірник доповідей учасників VI Всеукраїнської науково-методичної конференції “Реалізація принципів і завдань Болонського процесу в Україні”/Ред. Воронкова В.Г.-Запоріжжя,2006.-С.220-222.
- 19.Селіверстов С.І. Деякі проблеми адаптації студентів першого курсу у вищому навчальному закладі // Проблеми освіти. -1997.

20. Методичні рекомендації: Методика роботи куратора з оптимізації соціальної адаптації студентів 1-го курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі / Асиркіна Г.І., Мельникова І.М.-Севастополь: Вид-во П.П.Кручинін, 2004.-44с.
21. Психологічна адаптація студентів 1-го курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі / Асиркіна Г.І., Мельникова І.М.-Севастополь: Вид-во П.П. Кручинін, 2004.-44с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюхина А. Осознанное профессионально-личностное развитие на начальном этапе профессиональной подготовки: (алгоритм высшей школы).-2006.-№7.-С.57-58.
2. Башмакова Н.И. Мировые тенденции развития высшего образования в XXI веке: видение ЮНЕСКО и практика реформ // Высшее образование сегодня.-2007.-№1.-С.28-31.
3. Бойко Л.И. Трансформация функций высшего образования и социальные позиции студенчества // Социс.-2002.-№3.-С.78-83.
4. Бухарестская декларация этических ценностей и принципов высшего образования в Европе // Высшее образование сегодня.-2005.-№5.-С.14-16.
5. Всемирный доклад по образованию. 1988.-Париж, ЮНЕСКО, 1998.-176 с.
6. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г.Кременя.-Тернопіль: Навчальна книга.-Богдан, 2004.-384 с.
7. Высшее образование в XXI веке Всемирный статистический обзор по высшему образованию. 1980-1995 гг.-ЮНЕСКО: Париж 5-9 октября 1998 г.-71 с.
8. Гаврилов Е.В., Гудзинський М.М., Горбунова А.М. Модель взаємодії компонентів системи “Викладач – студент” у замкненому стані // Проблеми вищої школи.-1994.- Вип.80.-С.16-25
9. Зубок Ю.А. Проблемы социального развития молодежи в условиях риска // Социс. –2003.-№5.-С.42-51
10. Карнеги Д. Как завоевать друзей и как оказывать влияние на людей: Сочинения. – М.: Изд-во ЗКМСО – Прес, 2002. –720 с.
11. Кислюк К. Философско-мировоззренческие, методологические и методические аспекты воспитательного процесса в вузах Украины // Альма матер (вестник высшей школы). –2003.-№10. – С.32-36
12. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта). – Рига: НПИ “Эксперимент”, 1998. – 180 с.
13. Козловська І.М., Кміт Я.М. Дидактичне дослідження на експериментальному майданчику: Методологічні рекомендації. Львів, 2001. –68с.
14. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / За ред. Л.М.Прокопенко. –К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.

15. Левшин М. Інтегративно-синергетична модель проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання //Вища освіта України. – 2004.-№1. –С.36-41
16. Найдьонов І. Болонський процес: культурологічні парадигми //Освіта. – 2004. - №2.-С.60-67
17. Пазиніч С.М., Шанідзе Н.О. Виховання в системі неперервної освіти та його вплив на соціалізацію особистості //Теорія і практика управління соціальними системами. –2005. -№4.-С.86-95
18. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді//Вища освіта України. –2005.-№4.-С.62-68